

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ
ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ «ХТО Я?»

Дипломна робота

Рівень вищої освіти –другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, групи 610

спеціальності «Початкова освіта»

ФЕДОРУК СОФІЯ ЮРІЇВНА

Керівник: кандидат педагогічних наук,

доцент Гордійчук О.Є.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол №__ від __ листопада 2023р

Завідувач кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЧЕРНІВЦІ – 2023

АНОТАЦІЯ

Федорук С.Ю. Формування духовно-моральних цінностей молодших школярів засобом факультативного курсу «Хто я?». – Рукопис. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023. – 97 с.

Магістерська робота присвячена теоретичному обґрунтуванню та аналізу досвіду формування духовно-моральних цінностей молодших школярів в процесі впровадження факультативного курсу «Хто я?». Для успішного досягнення поставленої мети в першому розділі було визначено сутність, зміст та нормативне поле проблеми формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів, досліджено розвиток педагогічної думки даного питання, здійснено аналіз сучасного стану формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів в практиці сучасної початкової школи. В другому розділі було охарактеризовано особливості факультативного курсу «Хто я?» як засобу формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів та проаналізовано власний досвід впровадження тем факультативного курсу «Хто я?» в освітній процес з молодшими школярами.

Використовуючи блок із факультативного курсу «Хто я?» на практиці були зафіксовані позитивні зміни, більшість дітей навчилися прощати. Досвід впровадження курсу був позитивним, на уроках розглядалися такі теми, як правда, справедливість, честь, навчання прощати, жити по совісті. Загалом курс був успішним у формуванні особистісного зростання та моральних переконань молодших учнів.

Ключові слова (5): духовність, мораль, цінності, виховання, формування духовно-моральних цінностей.

Fedoruk S.Y. Formation of spiritual and moral values in younger schoolchildren through the elective course «Who am I?». – Manuscript Master's Degree Program for Master's Degree in Specialty 013 Primary Education. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2023. – 97 p.

The master's thesis is dedicated to the theoretical justification and analysis of the experience of forming spiritual and moral values in primary school children during the implementation of the optional course "Who am I?". In order to successfully achieve the set goal, the essence, content, and normative field of the problem of forming spiritual and moral values in primary school children were determined in the first chapter. The development of pedagogical thought on this issue was examined, and an analysis of the current state of forming spiritual and moral values in primary school children in the practice of modern primary schools was carried out.

The second section described the features of the optional course "Who Am I?" as a means of shaping spiritual and moral values in primary school children and analyzed the author's own experience of implementing the topics of the optional course "Who Am I?" in the educational process with younger students.

Keywords (5): *spirituality, morality, values, upbringing, formation of spiritual and moral values.*

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	8
1.1. Вітчизняна та зарубіжна наука про сутність, зміст та значення формування духовно-моральних цінностей	8
1.2. Аналіз нормативного кола щодо формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів	38
1.3. Формування духовно-моральних цінностей молодших школярів у практиці сучасної школи	41
<i>Висновки до розділу 1</i>	<i>57</i>
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ «ХТО Я?» ЩОДО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	59
2.1. Концептуальна характеристика програми факультативного курсу «Хто я?» як засобу формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів.....	59
2.2. Аналіз досвіду впровадження факультативного курсу «Хто я?» в освітній процес з молодшими школярами.....	62
<i>Висновки до розділу 2</i>	<i>64</i>
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що сучасний стан нашого суспільства спонукав до переосмислення методичних засад розвитку гармонійної особистості, зосередивши увагу на вихованні морально-духовних, патріотичних і національних якостей особистості, що потребує запровадження ефективної способи формування.

Духовна, культурна та соціально-моральна ситуація в Україні та світі викликає занепокоєння. На жаль, духовні чесноти українського народу втрачають свою силу. За останні десять років було зруйновано традиційні для українців цінності гармонійних стосунків між людьми та суспільством, дедалі частіше спостерігаємо серйозне погіршення моральних стосунків між людьми, домінування матеріального над духовним, домінування реального життя. Вирівнювання стандартів. Булінг у навчанні – яскраве тому підтвердження. Кожного разу ми твердо переконані, що процес формування особистості не може обмежуватися формами інтелектуальної діяльності учнів. Потрібні серйозні зміни в системі освіти для підвищення ролі духовно-морального розвитку учнів. Сьогодні нам необхідно переосмислити свої ідеали, повернутися до вічних цінностей людства та взяти закладення духовної основи за вихідний напрямок подальшого розвитку людської цивілізації.

Духовний розвиток особистості має стати головним завданням людського існування і кінцевою метою функціонування системи освіти. Сучасна освіта має базуватися на гуманістичній, особистісно орієнтованій парадигмі, згідно з якою важливим завданням педагога є створення сприятливих умов для розвитку духовно-моральної самосвідомості.

Слід зазначити, що проблема формування духовно-моральної особистості завжди перебувала в полі зору науковців і педагогів-практиків.

Адже зміст і принципи системи освіти супроводжуються ціннісною орієнтацією суспільства, в якому живуть і розвиваються діти. Сучасна освітня

ситуація вимагає нової системи цінностей, переосмислення цілей, завдань і функцій освіти, аналізу надбань минулого, що допоможе виявити справді цінний досвід. Виходячи з цього, освіта майбутнього може ґрунтуватися лише на збереженні надбань минулого та гармонійно поєднаних із сучасними ефективними підходами та методами. Завдяки гуманізації шкільної діяльності та створенню для цього належних умов забезпечується емоційне ставлення до матеріальних і духовних цінностей.

Ідея «Нової української школи» спрямована на зміни всієї нашої освітньої політики, яка передбачає підготовку висококультурних людей, у яких глибокі теоретичні та практичні ідеї гармонійно поєднуються зі справжньою духовністю. Основним завданням сучасної освіти ХХІ століття є виховання гуманістичних особистостей, здатних взаємодіяти з іншими на основі взаєморозуміння та співпраці. Честь, совість, справедливість, безкорислива турбота про інших, патріотизм стають маркерами розвитку особистості та регуляторами життєдіяльності. Тому сучасна школа має стати школою цінностей, яка потребує інноваційної організації навчально-виховного процесу за всіма напрямками виховання.

Питання становлення і розвитку цінностей є предметом багатьох наукових досліджень. Тому філософські аспекти цієї проблеми розглядаються в дослідженнях В. Франкла, О. Дробницького, І. Огієнка, С. Калиновського, І. Канта, В. Гегеля та ін.

Психолого-педагогічні аспекти проблеми формування ціннісних орієнтирів особистості висвітлюють праці І. Беґа, О. Гордійчук, К. Журби, О. Вишневського, Ю. Щербяка, Г. Олпорта, С. Резнікова, М. Боришевського, О. Залінченка та ін.

Дослідженню особливостей організації процесу морального виховання молодших класів присвячені праці В. Сухомлинського, Л. Артемової, Н. Жигайло, Л. Дубровської, І. Зязюна та ін. Проте, аналізуючи науково-методичні дослідження окремих формування духовно-моральних цінностей, робимо висновок, що шляхи і

методи духовно-морального розвитку молодших школярів вивчені не до кінця. Аналіз наукових досліджень з проблем формування духовно-моральних цінностей та умов реалізації виховного потенціалу виявляє наступні суперечності: існує суперечність між гострою потребою розвитку духовно-моральних цінностей в українському суспільстві; індивідуалізація і відсутність ефективної системи формування духовно-моральних цінностей новими засобами; словесне мистецтво має великий виховний потенціал, але його застосування у формуванні духовно-моральних цінностей недостатнє.

Це зумовило розвиток ідеї та створення факультативного курсу «Хто я?». Даний курс новітній для початкової школи, тому дослідження його, як засобу формування духовно-моральних цінностей невеликі.

Це зумовило вибір теми нашого магістерського дослідження: *«Формування духовно-моральних цінностей молодших школярів засобом факультативного курсу «Хто я?»»*.

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі досвіду формування духовно-моральних цінностей молодших школярів в процесі впровадження факультативного курсу «Хто я?»»

Відповідно до поставленої мети дослідження визначені такі завдання:

1. З'ясувати сутність, зміст та нормативне поле проблеми формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів.
2. Здійснити аналіз сучасного стану формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів.
3. Виокремити та охарактеризувати особливості факультативного курсу «Хто я?» як засобу формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів.
4. Проаналізувати досвід впровадження факультативного курсу «Хто я?» в освітній процес з молодшими школярами.

Об'єктом дослідження є формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів.

Предметом дослідження є особливості впровадження факультативного курсу «Хто я?» у процесі формуванні духовно-моральних цінностей молодших школярів.

Методи дослідження: *теоретичні* (дослідження та аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми, статусу проблеми, з метою розкриття сутності проблеми; аналіз нормативно-правового кола, задля розуміння законодавчого розкриття питань з формування духовно-моральних цінностей; аналіз програми курсу «Хто я?»); *емпіричні* (впровадження програми курсу «Хто я?» на базі Підвисоцького ліцею; спостереження за учнями під час проходження курсу).

Теоретичне значення нашого дослідження полягає в тому, що в ньому зроблений аналіз психолого-педагогічної, філософської думки щодо проблеми формування духовно-моральних цінностей, а також аналіз досвіду впровадження факультативного курсу «Хто я?» в роботу з молодшими школярами, який може бути використаний в ході подальшого вивчення теми.

Практичне значення даного дослідження полягає в тому, що його теоретичні висновки можуть бути використані для: оновлення змісту навчальних програм, розробки методичних рекомендацій щодо формування духовно-моральних цінностей учнів молодших класів та власне роботи вчителя початкових класів на уроці.

База педагогічного дослідження: Підвисоцький ліцей Снятинської міської ради Коломийського району Івано-Франківської області.

Структура та обсяг наукової роботи. Основна робота викладена на 66 сторінках тексту, загалом складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1. ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Вітчизняна та зарубіжна наука про сутність, зміст та значення формування духовно-моральних цінностей

Ефективність освітніх реформ значною мірою залежить від світоглядних стратегій розвитку, які базуються на духовно-моральних цінностях.

Духовно-моральні цінності формуються суспільством. Однак, коли вони стають значущими для переважної більшості членів суспільства і починають розглядатися ними як нагальні особисті потреби, вони набувають соціальної значущості і встановлюються як єдиний критерій соціальної ідентичності. Категорія «цінності», як правило, тісно пов'язана з категоріями «потреба» та «інтерес». Вона проникає в усі сфери суспільного життя і пояснює відповіді на такі питання особистості, як «Чого хоче?», «Що її цікавить», «Що для неї цінне?». Звідси можна сказати, що потреби трансформуються в інтереси і стають цінностями людини.

Однак поняття «цінність» не зводиться до реалізації практичних цілей (у цьому випадку враховується і моральна складова). Його функціональне призначення також передбачає наповнення сенсом людської значущості. У цьому контексті доцільно буде обговорити два типи цінностей : матеріальні цінності, що задовольняють повсякденні потреби людини, і духовні цінності, які відкликають її в новому стані.

У свідомості людей цінності виявляються як оціночні судження. Оскільки абсолют не пізнається в дійсності, цінності мають відносний характер. Критерій оцінки – це універсальний стандарт, який закладений у свідомість суспільства як комплекс моральних правил, які визначають, що прийнятно, а що рекомендовано. У результаті цінності набувають суспільної значущості, усвідомлюються і впливають на свідомість і поведінку індивідів лише за умови визнання їх

абсолютним орієнтиром – вагомим ресурсом для розуміння людської поведінки, насамперед у сфері моралі. (В.Франкл, 1964, с.201)

Будучи частиною моральної свідомості, ціннісні орієнтації, через перспективу суб'єкта, особистості, сприйняття цінності, включаючи поняття співчуття, є не лише фундаментальними інтересами та цінностями людського буття, а й визначенням сучасної людини щодо сенсу життя, поняття людяності та цінності. Крім того, ціннісні уподобання особистості можуть не відповідати ціннісним стандартам загальної суспільної свідомості. Для одних цінності, які застосовуються в суспільстві, очевидні, і вони майже завжди схильні дотримуватися правил поведінки, а для інших ці цінності неприпустимі, незрозумілі, або іноді вважаються формальними. Цей дисбаланс зазвичай призводить, або до розвитку персоніфікованої «ідеальної» категорії цінностей, які є автономними від практичності і часто призводять до суперечливої поведінки між думками та діями індивіда, або до їх примітивізації в межах повсякденної моралі щодо добра і зла, це спричиняє їхню недостатню стійкість до соціальних норм і призводить до розвитку системи «антицінностей». Виходячи з вищевикладеного, першочерговою метою освіти в Україні є створення гуманістичної системи виховання, що утверджує моральність, ідеалом якої є розвиток кожної особистості як окремого суб'єкта та цінності суспільства в цілому.

Для того, щоб концепція ціннісної освіти була реалізована, вона має бути декларативною, а не фізичною, залучати всіх учасників освітнього процесу (учнів, їхніх батьків, учителів та інших учасників) незалежно від віку, знань, статусу всі учасники мають потребу самокритично оцінювати свої дії та самовдосконалюватися. Крім того, важливо пам'ятати «цінностей не можна навчитися, їх можна тільки пережити».

Специфіка формування духовно-моральних цінностей у молоді розкривається через призму динамічного усвідомлення нею особистого і колективного досвіду свободи і справедливості, здатності приймати моральні рішення, спрямовані на формування альтруїстичного ставлення до «ближнього»,

користь інших, здатність визнавати індивідуальність без негативного впливу на інших і здатність регулювати поведінку відповідно до загальнолюдських цінностей.

Перехід від техногенної до антропогенної цивілізації посилив усвідомлення відмінності сучасної освітньої системи від реалій гуманізму. Найбільшим недоліком виховних і виховних моделей, які базуються на ціннісних орієнтаціях особистості, є те, що духовно-моральні цінності не визнаються частиною особистісних якостей особистості. У реаліях часу виховання молоді не зводиться до механічної передачі знань, культурних традицій і досвіду.

Важливо також усвідомлювати, що виховання будь-якої цінності чи чесноти в собі чи в інших, або навіть у дітей, є титанічним зусиллям.

Неправильне тлумачення цінностей може мати більш згубний вплив на духовний та інтелектуальний розвиток людини, ніж повна відсутність числа. Завдання доповнюється складністю навчального процесу, який характеризується його тривалістю, послідовністю, відповідальністю та складністю. Процедура, яка включає майже всі аспекти освітнього процесу, але виходить за межі освіти. Такий підхід не лише дає розуміння причин багатьох сучасних проблем в Україні, а й надихає до усвідомлення того, які основи зараз формуються для суспільства, яке буде створено наступного і наступного дня. Відсутність орієнтації на ціннісну складову країни як основи формування освіти та держави – це як будівля без міцного фундаменту. Навіть найменший компонент може призвести до його поломки або руйнування. Як наслідок, цінності в освіті не повинні обмежуватися корисними та гідними поваги правилами суспільства, а натомість повинні бути послідовною внутрішньою щоденною філософією, яка полегшує вибір професії, прагнення до покликання та реалізацію творчого потенціалу людини, усі вони є важливими аспектами громадянства. (Міносвіти, 2019, с.1-3)

Саме акцентування виховного процесу на завданнях забезпечення духовності особистості є необхідним і важливим аспектом сучасної освіти.

Поєднуючи це з визначенням інновації як використання конкретного нового змісту освіти, а також процесу його критичного засвоєння і перетворення в особистий досвід духовного впливу на всіх суб'єктів освітньої діяльності, включаючи навчання, розвиток, виховання, управління освітньою діяльністю.

С. Резніков, описуючи виховний процес, спрямований на розвиток духовності, виділяє такі складові:

1. Цілісність навчально-виховного процесу, що виявляється як цілеспрямована та невід'ємна складова освітньої діяльності закладу та особистості, частиною якої вони є. Ця складова виступає як форма впливу на навколишнє середовище, яка є позитивною та благотворно впливає на освітній процес та особистість.

2. Центральна спрямованість навчально-виховного процесу, яка передбачає формування та активізацію духовних цінностей учасника як носія освіти.

3. Забезпечення в освітньо-духовному процесі на особистісному рівні оволодіння комплексом знань про духовні перспективи найбільшої цінності життя.

4. Повна насиченість навчально-виховного процесу значущими компонентами духовно-практичного характеру, що забезпечують пізнавальний, етичний та діяльнісний аспекти формування духовної культури особистості. (С.Резніков, 2013, с.227-228)

Як наслідок, духовно-моральні цінності, передача яких у навчально-виховному процесі сприяє розвитку особистості, мають ґрунтуватися на критеріях духовного шляху її життєдіяльності та в контексті забезпечення її просування по людиноорієнтованому і суспільно важливі принципи, які визнаються суспільством. Постнеокласична освіта передбачає перетворення релігійної віри в практичний і невід'ємний компонент освітньої діяльності.

Однак, неможливо заперечити, що формування духовно-моральних цінностей в основному відбувається на основі духовного та морального виховання. Далі ми розглянемо їх детальніше.

Давньогрецькі мислителі визначали мораль як соціальні відносини, особисту поведінку та діяльність і вважали з раціональної точки зору, що мораль є чимось корисним і тим, що може принести людям щастя. Тому, на думку Сократа, центральною категорією стають цінності, «добро» трактується як гармонійне поєднання особистих інтересів і суспільних інтересів, що мають значення в житті, а нормою поведінки є доброзичливість. Отже, можна зробити висновок, що стародавні греки вважали естетизм ознакою морально досконалої особистості.

Платон, у свою чергу, продовжував розвивати філософські ідеї свого вчителя Сократа, розкриваючи природу двох сфер особистого існування, а саме: фізичної сфери, яка, на його думку, була природною, та ідеальної сфери, яка, згідно з його погляд, це природно. Його віра — це надприродна реальність, яку може осягнути лише розум. Він вважав, що два світи пов'язані через «добро». Тому роздуми давньогрецьких філософів про людські потреби та можливості і способи їх задоволення, а також про природу бажання реалізувати «благо» стали фундаментальною основою для подальшого осмислення ціннісної проблематики. (Платон, 380 р. до н.е., с.57-81)

Філософська думка про людське існування, цінність, його сутнісні характеристики, роль і значення досягла найбільшого розвитку за часів Аристотеля, який вплинув на подальший розвиток науково-філософської думки в цілому. Він наголошував, що кожен повинен здійснювати вільні чи вимушені моральні вчинки, серед яких лише вільні вчинки стають першочерговою відповідальністю. Тому, на його думку, основним поняттям, яке визначає існування людських уявлень про «ідеальне» і «належне», є «благо». Добро «...це те, що є кращим для кожної істоти, або те, що робить інші речі, пов'язані з ним, кращими, тобто ідея добра». (Аристотель, 2002, с.19-27)

Значно пізніше німецький філософ Іммануїл Кант висловив природу моралі як екстраполяцію людської поведінки та діяльності, що безпосередньо впливає на корекцію суспільних відносин, головним чином через турботу людей про гуманні та справедливі стосунки, як відображення моралі. Цінності властиві суспільству, а не нав'язані чи продиктовані. (І.Кант, 2017, с.60)

У філософському плані інший німецький філософ Г. Гегель вважав, що моральність індивіда є відображенням його поведінки та діяльності, тому він твердо вірив, що сформовані моральні цінності, в тому числі звернення уваги на дотримання суспільних моральних норм, є своєрідним мораль Концепція. Абсолютна духовна соціальна форма, яка поєднує ідеали з реальністю. Коли Гегель вказував на тісний зв'язок між внутрішнім і зовнішнім, об'єктивним і суб'єктивним у поведінці особистості, він підкреслював, що зовні, тобто у своїй поведінці, вона така ж, як внутрішня, його ставлення та цінності. (Г.Гейгель, 2018, с.307-310)

Німецький філософ Фейєрбах також висловлював подібну думку про те, що людина здобуває моральні знання та засвоює свої обов'язки перед іншими протягом власного життя. Однак, на відміну від Канта і Гегеля, він створив власний моральний кодекс, який включав ціннісне ставлення до людей і їх поклоніння. При цьому філософ наголошує, що в цьому випадку людина несе відповідальність не лише за наслідки власних вчинків і діяльності, а й за оточуючих. (С. Торнтон, 1996, с.107)

Питання морального виховання особистості та її духовного світу різною мірою є актуальним на всіх етапах розвитку суспільних відносин, а отже, й освітньої думки та освіти на теренах сучасної України. На думку В.Крисаченка, після прийняття християнства світогляд давньої України став настільки стійким і дружнім до народу, що змінив головним чином нав'язані їй християнські обряди та антропоморфні свята, увійшовши в гармонію з глибинним світом реальність потрапивши в навколишнє середовище та його красу. В.Крисаченко переконаний, що це відбувається тому, що ті духовні цінності, які люди формують роками,

походять із найсуттєвішого для людства – світу природи та дії. (В.Крисаченко, 2022, с.42)

Як зазначає О. Сухомлинська, з X століття на території Київської Русі поширюється стала державна писемність, «...оскільки навчання було організовано в церквах і монастирях...», «...церкви , християнська природа освіти в ці часи визначала зміст духовного життя, тобто відображала християнсько-релігійну міфологічну картину східнослов'янського світу, яка характеризувалася плуралізмом різноманітних філософських положень і одержавленням духовного життя». (О. Сухомлинська, 2003, с.53)

Зокрема, богослов, церковний діяч і філософ Іларіон Київський (990-1088) у своєму творі «Слово про закон і благодать» намагався розв'язати сутнісну проблему розвитку людства й розглядав історію людства як історію. Послідовний і регулярний процес, походження людства є проявом вищої волі та суб'єктивних спонукань: «Наш добрий Бог змилює над усіма народами і не покинув нас. нас у наших вчинках по відношенню до оточуючих...». (І.Київський, 1992, с.45)

Значно пізніше, у філософських працях Стефана Калиновського (1700-1753), сутність людини була описана як істота вдумлива, розумна, діяльна, щастя якої полягає в дотриманні чеснот і етичних принципів, співіснуванні та повазі до природи. Світ навколо вас, як єдиний і неповторний світ. Філософ вважав, що «...природа з самого початку дала нам можливість придбати... те, що відповідає нашій природі і узгоджується з нею, називається природним». Коли ці дві ознаки змішуються разом, доброзичливість можна назвати природна чеснота людини, тому що людина має природну здатність набувати чесноти, і вона народжується із зародком цієї чесноти...». (С.Калиновський, 1969, с.97)

Філософсько-культурна спадщина Г. Сковороди утверджує зв'язок морального виховання молодого покоління з побутом і традиціями народу, відображену в ідеї природовідповідності, і займає особливо важливе місце при

розгляді досліджуваної проблематики. Своє бачення виховання характеру філософ висловлював так: «Породжуй добрі справи і навчай добрим ділам».

Слід зазначити, що Г. Сковорода вважав надзвичайно важливим виховання у дітей морально-ціннісних орієнтацій, і це знайшло місце в його листах до п. Ковалинського, в одному з яких він писав: « Прекрасна і піднесена любов до чесноти. Тому, що людина не може не поважати того, хто бачить у ньому місце проживання чесноти, бо там, де є любов до чесноти, має бути гідність». (Г.Сковорода, 1995, с.21)

Пізніше у філософських працях І. Огієнка моральна цінність розглядалася як поняття. На його думку, моральна цінність розкриває позитивний вплив природних, соціальних, духовних явищ і чеснот на суспільне буття та розвиток, потреби та діяльність, значимість кожного. (І. Огієнко, 1918, с.116)

Особливу увагу моральному вихованню особистості, орієнтованої на ріст, у 30-х роках минулого століття А. Макаренко приділяв у зародженні теорії виховання, особливо виховної практики, вважаючи, що це складний і багатогранний процес, головним завданням якого є формування особистості, виховання та розвиток моральної свідомості, моральних емоцій та розвиток умінь та навичок етичної поведінки. (А. Макаренко, 1977, с.64)

Слід підкреслити, що в середині 20 століття Сухомлинський зробив значний науково-педагогічний внесок у розвиток і становлення в країні системи морального виховання молодого покоління, показавши, що головною метою діяльності вчителів і учнів є моральне виховання. Мета морального виховання учнів – виховання останнього як людини. (В. Сухомлинський, 1971, с.44)

В.Сухомлинський особливо наголошував на тому, що основним питанням морального виховання дітей являється - навчити їх відчувати здібності людини, чим мають займатися школа, батьки, суспільство. Учитель вважає, що про моральність можна говорити лише тоді, коли людина поводить морально з внутрішньої мотивації (потреби) і коли її власні думки та переконання виконують

функцію самоконтролю. Культивування таких поглядів, переконань і відповідних звичок поведінки становить суть морального виховання.(В. Сухомлинський, 1971, с.43)

У мистецтві залучати людські серця В. Сухомлинський вбачав мистецтво вдосконалення моральних цінностей: «Я твердо вірю, що багато шкільних конфліктів, які часто закінчуються величезними неприємностями, починаються з невміння вчителя розмовляти з учнями». (В.Сухомлинський, 2008, с.157)

Вважаємо, що впровадження цього методу в навчально-виховний процес Павлівської школи є беззаперечним внеском В. Сухомлинського в теорію, а головне, в практику морального виховання дітей, завдання якого полягає «... формування свідомості – світоглядних, моральних і естетичних понять, поглядів, переконань, багатогранних спонукань до морально значущих вчинків.» (В.Сухомлинський, 1977, с.22)

Законом України «Про освіту» (2017, с.1) визначено, що метою освіти є досягнення всебічного розвитку людини як особистості, розвиток її талантів, інтелекту, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і здібностей, необхідних для успішної самодіяльності, реалізації ;виховувати відповідальних громадян та вміти приймати свідомі соціальні рішення, спрямовувати свою діяльність на користь іншим та суспільству; підвищувати освітній рівень громадян для забезпечення сталого розвитку України.

Концепція програми «Нові українські школи» окреслює ціннісну освіту. Суть компетентнісного підходу полягає в тому, що необхідно не лише набути навичок і компетенцій, необхідних для реалізації в професійному житті. Обмежуючись цим, ми можемо колись виростити покоління професійних маніпуляторів і шахраїв, що не тільки порушить мету освіти, але й обов'язково заведе людей у прірву. Тому цінності є основою виховання та умовою формування людини і суспільства. (2016, с.12)

Можна сказати, що в усі періоди існування українського народу велике значення надавалося моральному вихованню, тобто вихованню морально-ціннісних орієнтацій підростаючої особистості.

Але і проблема духовності завжди була актуальною, невичерпною й посідала важливе місце в науці. Видатні філософи минулого та сучасності присвятили цій темі чимало праць. Зокрема проблему духовності особистості в загальнофілософському аспекті аналізували такі філософи минулого, як С. Кримський (С. Кримський, 2003, с.2). Чимало праць належать сучасним філософам: В. Баранівському, С. Пролєєву, Л. Сохань, О. Яценко. Чималий внесок у розробку проблеми зробили зарубіжні філософи: М. Бубер, Х. Ортега-і-Гассет, Е. Фромм, А. Швейцер, М. Шелер.

Психологічні аспекти духовності знайшли відображення в роботах психологів: Г. Бала, М. Боришевського, Л. Виготського, Н. Жигайло, О. Зеліченка, В. Зінченка, В. Москальця, М. Савчин та ін.

Питання природи духовності, духовних цінностей висвітлено у працях сучасних українських педагогів: І. Беха (І. Бех, 2012, с.9-12), О. Вишневського, М. Євтуха, Л. Нечепоренко, Т. Сущенко, А. Фасолі, В. Хайруліної, сестри Луїзи Цюпи. Деякі аспекти духовно-морального виховання особистості, місця духовно-морального компонента у структурі особистості вчителя та його виховного значення ставали предметом спеціальних педагогічних досліджень М. Богуславської, М. Євтуха, К. Журби, Л. Журенко, І. Кучинської, сестри Луїзи Цюпи, Ю. Щербяка та ін.

Взаємозв'язок духовності із сучасною системою освіти опинився в центрі уваги сестри Христофори Буштин, О. Виговської, О. Вишневського, К. Журби, О. Киричука, О. Олексюк, Ю. Щербяка. Різним аспектам формування духовної культури, системи потреб молодших школярів присвячені дисертації сучасних авторів: Г. Авдіянц, І. Бужиної, Л. Генік, Ж. Петрочко, Н. Чернухи. (В.Марко, 2013, с.3)

Поняття духовності складне і багатогранне, вчені трактують його по-різному. Духовне життя охоплює переважно процеси виховання, освіти, науки, культури, літератури, мистецтва тощо. Його сутність відображається в реалізації людиною своїх духовних потреб та інтересів, у її думках, явищах, суспільних процесах, поняттях.

Як уже зазначалося, духовність стала предметом дослідження філософів, психологів, педагогів тощо, які аналізували її принаймні з двох позицій: світської та релігійної.

У світському розумінні поняття «духовність» у філософській літературі розглядається як характеристика внутрішнього суб'єктивного світу людей і духовного світу особистості. С. Кримський та інші мислителі довели, що духовність не може існувати і розвиватися поза межами розуму, раціональності, культури мислення, пізнавальної діяльності, але вчені не ототожнюють ці поняття. Духовність – це ресурс, який потрібно відкривати та наполегливо працювати, щоб зберегти та розвивати. (С. Кримський, 2003, с.2)

Духовність — це специфічна властивість людини, яка надихає на поведінку, прагнення пізнати світ, шукати сенс життя, самоусвідомлення. У визначенні поняття духовності філософи перераховують естетичні цінності, пов'язані з прагненням до правди, правди, добра, краси.

Обговорюючи поняття духовності, Надія Скотна виділяє два основних його визначення. Перше стосується виключно віруючих, воно пов'язане зі священним принципом, з мирським розумом, а друге тлумачить духовність як відокремлену від надприродних сил і, отже, може бути світським, навіть атеїстичним. (Н. Скотна, 2005, с.361)

Як наслідок, у психологічній науці існує також нерелігійний підхід до розуміння поняття «духовність». Припустимо, що духовність вважається більшим ступенем самоусвідомлення людини. Це насамперед здатність подолати егоїстичне бажання вижити, захиститися від небезпеки та досягти успіху.

Духовність — це складний термін, який в основному використовується в релігійній термінології, окрім поняття релігії, він також використовується у філософській та духовній термінології, яка пов'язана з діями незалежної духовної істоти, яка має здатність визначати долю світу і людини.

Олександр Зеліченко у своїх творах наголошував на необхідності особливих стосунків між Богом і людиною в духовному становленні особистості, зазначав, що «духовність – це життя Бога, у Бозі, любов творча, яка дає людям божественне світло кохання, це те, що їм потрібно, щоб бути творчими». (О. Зеліченко, 1997, с.224)

Віктор Франкл описує духовну особу у своїх творах, він визначає духовну особу як людину, яка має духовний компонент, що виходить за межі її тілесності, і її духовність розкривається, коли вона виходить за межі себе та стає позицією до себе. (В.Франкл, 1964, с.201)

Інші психологи як вітчизняні, так і зарубіжні часто обговорюють поняття духовності, зазвичай пов'язуючи її з релігійною вірою людини. До речі, зазначимо, що в психології релігії термін «релігійність» розглядається як підпорядкований аспект релігії. Релігійність - це віра в надприродне, яка перетворюється на форму поклоніння, це невід'ємна складова психологічного стану людини, яка відображає її релігійні переконання, її релігійну перспективу та її релігійну перспективу. Американський психолог Гордон Олпорт розрізняє зовнішню і внутрішню релігійну діяльність. Зовнішнє, як припускає автор, є формою духовного керівництва, яке сприяє сприйняттю безпеки та соціального становища, внутрішнє – це релігійна віра в особисту цінність, яка пронизує все життя людини (Г. Олпорт, 2004, с. 198). Ролло Мей описує концепцію релігійності як форму духовності, яка не має негативних наслідків для особистості. (53)

Мирослав Боришевський акцентує увагу на винятковій цінності віри в духовному житті людини. Зрештою, віра походить від релігійних принципів, які є моральними, ці принципи включають правила, які регулюють духовне життя та

поведінку віруючого. Однак духовна доросла людина також повинна вірити в свою здатність постійно вдосконалюватися, незважаючи на будь-які негативні аспекти в собі. (М. Боришевський, 1997, с.148)

Мирослав Савчин виділяє два протилежні полюси релігійності: божественний і людський. Для нього духовність — це перехід від гріховного (несвятого, тлінного) до святого (інтимного, незаперечного, послідовного). Науковець стверджує, що теоретичною основою дослідження духовності є міждисциплінарний підхід, який передбачає взаємодію багатьох галузей науки, зокрема системної теології (релігійної, моральної, догматичної, політичної, соціальної, літературно-естетичної), а також психології. (М. Савчин, 2001, с.140)

Наталія Жигайло вважає, що духовність – це те саме, що Богоподібність, спрямованість усієї життєвої діяльності, цілей і цінностей до Бога як витoku справжньої духовності. Духовність, зазначає автор, неможлива без Христа, релігійних обрядів, аскетизму, прагнення до щастя інших людей, що сприяє духовному розвитку людини, вдосконаленню її духовного світу. Вчена вважає, що духовність, цінності та інтереси людини, її естетичні та інтелектуальні властивості сприяють духовності суспільства. З цього приводу вчена вважає, що духовні потреби людини відображаються в її інтересах, цінностях, вчинках, а враховуються її інтелектуальні та естетичні властивості. (Н.Жигайло, 2017, с. 64)

Наш погляд на розуміння поняття збігається з розумінням Н. Жигайло. Духовність – це прагнення до особистих стосунків з Богом, реалізація життя за задуманим планом Творця. Це досягається наслідуванням вчень і прикладу істинного образу духовності – Ісуса Христа. Духовність вважається складовою релігійного формування особистості.

У християнстві духовність розглядається як взаємодія між Богом і людством. Оскільки слово «духовність» походить від слова «дух», то в християнстві воно традиційно трактується як діяльність Святого Духа у сфері людської діяльності. Звідси можна зробити висновок, що духовність християнства

походить від надприродної сили над людиною, ця сила пов'язана з Божою волею і проявляється, як сказано у священних книгах.

Якщо ми розглядаємо духовність з точки зору навчання, ми визначаємо її насамперед як унікальну властивість особистості, яка стосується її духовних турбот і потреб. Духовність виражається в цінності людського життя та моральних переконаннях, які з ним пов'язані, у творчих починаннях, які вважаються внутрішніми для сфери людської автономії.

Для Григорія Сковороди духовна людина — це той, хто усвідомлює свою справжню природу, своє призначення в житті. Це точна практика християнської моралі, якої людина повинна дотримуватися.

Оцінка діяльності Івана Огієнка (мит. Іларіон) засвідчує, що вчений розглядав духовність у виховному аспекті як невід'ємну складову особистості, це свідчить про необхідність жити і творити згідно з християнським вченням про істину, добро і краса, як показник моральності, естетичності, національності та громадянства людських стосунків, здатність до співчуття та милосердя. (І. Огієнко, 1918, с.125)

На думку Василя Сухомлинського, розвиток духовності відбувається через засвоєння моральних, інтелектуальних і естетичних потреб у процесі активної діяльності людини. (В. Сухомлинський, 1971, с.63)

Ю. Селецький наголошує, що «розуміння людини як духовної істоти з невід'ємним правом на особисту гідність визначає місце людини в суспільстві». (Ю. Селецький, 1966, с.49)

Духовний стан особистості і суспільства загалом «є ніби маточним розчином, який породжує «кристали» всіх нижчих рівнів людського буття, визначає спрямованість і зміст всієї життєдіяльності людини».

Згідно з ідеєю Ольги Олексюк, духовність є вирішальною для якості особистості, яка проявляється в її активному прагненні знайти якомога більший

сенс життя, пов'язати своє життя з абсолютними цінностями і таким чином стати частиною духовного світу універсального. культура людини. (О. Олексюк, 1999, с.47)

Духовність – це втілення наших сподівань, наших прагнень, наших ідеалів, духу народу. Усе це в сукупності сприяє визначенню перспективи нації, що, у свою чергу, впливає на особисті потреби та бажання людини, вибір життя та ставлення до нього. Ось як олюднена людина розуміє мету свого життя.

Як пояснюють Іван Зязюн та Галина Сагач, духовність – це метод розвитку особистості, це по суті зустріч із собою, з душею, із внутрішнім Я. Це засіб виходу до ціннісних інстанцій, пов'язаних із формуванням, конструюванням особистості та її психіки, першорядний чинник смислової гармонізації, поєднання образу світу з моральними правилами. (І. Зязюн, 1997, с.128)

Також Омелян Вишневський наголошував на особливому значенні духовності, охарактеризував її як специфічний стан буття особистості та суспільства, який породжується наполегливою працею душі як самої особистості, так і суспільства. Це характеризувалося участю власної волі та зусиль. (О. Вишневський, 2005, с.176)

Тетяна Ткачова визначає духовність як джерело внутрішньої енергії особистості, стрижень життя, ієрархію загальнолюдських цінностей, творчість за правилами краси. Для неї духовність є результатом здійсненого вчинку, який передбачає відповідальну участь у життєтворчості. Духовність – це здатність людини усвідомлювати своє місце в житті, усвідомлювати необхідність постійного самовдосконалення, розвитку, стосунків зі світом. Все це базується на концепції єдності, краси та істини. Ознакою духовності є наявність духовної любові до іншої людини, а також любов до всього живого. (Т.Ткачова, 2004, с.24)

Саме любов, яка дає початок доброті, жертвності, милосердю, сердечності, пробуджує у свідомості відчуття краси, захопленості й милування навколишнім світом.

Крім того, Семен Гончаренко стверджує, що духовність людини виявляється в її розгляді питань вічності та спробах знайти на них відповідь. Втрата духовності так само згубна для всього людства. (С.Гончаренко, 1997, с.106)

Продуктивним методом формування духовно-інтелектуальної особистості вважається метод діалогу, пошук істини, сенсу життя, поєднання як релігійних, так і світських цінностей, що мають пізнавальний характер. Ця комбінація ефективна.

Живленням духовності є релігія, наука, мораль, мистецтво, педагогіка(Г. Сагач, І. Зязюн, І. Шкелебей). Моральність визначають одним з основних складових духовності. (І. Зязюн, 1997, с.128)

Для початку давайте спробуємо розрізнити ці два слова. За словами Тамари Тюріної, «моральність і духовність — окремі частини людини». (Т.Тюріна, 2005, с.106)

Правомірно припустити, що мораль вимагає від людини покладатися на історично-соціально вкорінені норми та цінності, а також на конкретні судження про цінності в конкретній спільноті. Одним із найважливіших обов'язків морального виховання є прищеплення людині соціальних норм і правил, які існують у цій спільноті, або, точніше, приведення їх у відповідність з правилами та положеннями суспільства. Крім того, автор концептуалізує духовність як здатність бути автономним, вільним і незалежним.

Розуміючи відносність моральних правил у суспільстві, духовна людина з високим ступенем обізнаності прийматиме рішення, виходячи зі свого вищого розуміння моралі, яке стосується мети та значення її життя.

Зазвичай ми пояснюємо духовність людини бажанням наблизитися до Бога, прийняти його та слідувати його вказівкам у житті. Тому ми найчастіше захоплюємося визначенням Омеляна Вишневського: «Духовність – це схильність людини шукати Бога і тлумачити божественне відповідно до нижчих рівнів соціальної ієрархії, які пов'язані з естетичним, моральним, національним, релігійні та особисті сфери життя. Усі ці сфери пов'язані з вірою та світоглядом людини»(6).

Кажуть, що духовність є втіленням мотиву моральної поведінки людини, як це описує автор.

Релігійно-духовна складова життя людини має значуще значення, адже людина розглядається як єдине ціле, що має біологічне, психічне, соціальне та духовне начало.

Духовність є водночас розширювальною та зменшувальною у своєму визначенні. Духовність часто розглядається як підвищена увага до релігії. Однак ця перспектива передає лише один аспект концепції. Педагоги більш схильні представляти духовність у більш широкому контексті.

Окрім ставлення до Бога, світу, людини, визначається й природа релігійної духовності. На створення тієї чи іншої релігійної картини впливає багато факторів, критеріїв, оцінок. Християнська духовність сприяє прагненню досконалості, наслідуванню досконалої людини – Ісуса Христа, який є втіленням усіх найвищих цінностей. У результаті з перших років християнства духовність і етика були нерозривно пов'язані. Вони взаємопроникають, втілюються в фундаментальних християнських істинах (Заповідях Божих, Заповідях любові, Святих Таїнствах та ін.) (Біблія, Буття 1,26–27; 5, 1–2), які стали орієнтирами на шляху духовного розвитку людини. Кожна релігія пропагує право на існування, але тільки якщо вона спрямована на користь людства.

Цю думку підтримує Ірина Шкелебей, яка зазначає, що заперечувати загальнолюдські, моральні принципи релігії було б аморально. І навпаки, також неправильно розглядати духовність виключно як релігійну віру, тому що тоді ми б заперечували значну частину людської історії та культури в їх зв'язку з духовним розвитком. Педагог висловила переконання, що майбутнє нашої країни з багатою історією християнської віри залежить від змісту цінностей, які зберігаються в серцях молоді, від знання своєї історії, традицій, від мудрого слова, рідне слово. Внаслідок цього духовність є комплексом людських якостей, які виражають її

релігійний, моральний, естетичний, інтелектуальний зміст і покликані відрізнити людину від тварини. (І.Шкелебей, 2000, с.132)

Богословський погляд на духовність походить з теологічної основи. Він визнає, що духовність – це внутрішня стійкість людини, наявність внутрішнього місця, стрижня, навколо якого організовується життя людини. Духовність вимагає прихильності людини меті свого життя, усвідомлення того, чого вона хоче досягти.

Цей богословський підхід до тлумачення слова «духовність» нас цікавить. Визнання Творця як найбільшої цінності, мети, до якої ми всі повинні прагнути, підвищує ефективність духовного навчання, спонукає учня змінюватися та вдосконалюватися.

Людська духовність – складне явище, яке потребує передусім методологічного підходу, тобто в межах наукових галузей, які є відправною точкою у розумінні її природи, зовнішніх і внутрішніх зв'язків, потенціалу розвитку тощо.

У духовному розвитку виділяють такі важливі прояви, як гносеологічний, креативний, діяльнісний.

Зокрема, гносеологічне вираження духовності зосереджується на важливості навколишнього середовища, оскільки середовище є джерелом усіх накопичених протягом століть знань і може служити надійною основою для духовного розвитку та формування особистості.

Обмеженість знань про навколишнє середовище не може забезпечити необхідний духовний досвід, цінності чи світогляд, натомість знецінює або руйнує духовний світ людини. У результаті можна зробити висновок, що саме правильно структуроване знання про навколишню дійсність сприяє духовному розвитку людини. Це реальне виховне завдання, яке передбачає створення належних умов для повноцінного сприйняття навколишнього середовища, його розуміння, узагальнень тощо. На жаль, у сучасній системі освіти недостатньо висвітлені потенційні можливості впливу на духовність людини.

Креативний прояв вираження духовності демонструє креативність людини, яка проявляється у формі образу дійсності, заснованого на власних силах, знаннях, емоціях. Це насамперед її цінності, пріоритети, уподобання та інші особисті якості. На шляху досягнення особистої духовності першочерговою є важливість її творчого образу духовності, а не споживання заздалегідь створених цінностей, норм, поведінки та інших атрибутів. Адже процес одухотворення особистості безпосередньо пов'язаний із викриттям хибних уявлень про суспільні цінності, виробленням правильних морально-етичних переконань, збагаченням особистого емоційно-чуттєвого досвіду. Образ дійсності, який складається з усього відповідного змісту, відображає належну моральну систему, яка повинна бути сформована у дітей і підлітків.

Діяльнісний прояв вираження духовності – це практичне втілення духовних цінностей у повсякденному житті: це передбачає використання духовних цінностей, якими вже володіє людина, у своїй повсякденній діяльності, наприклад, на роботі, у школі, у творчості, спілкуванні. Духовність людини обов'язково повинна пронизувати її вчинки, бути активною і проявлятися в житті. Важливо створити особливе середовище для духовного розвитку дітей. Це стосується різних видів діяльності та релігійних конфесій (ігор, мислення, письма тощо), беручи участь у цих заходах, вони навчатися, як активно розвивати свою духовність і розширювати її.

Дієвість пов'язана з одухотвореною особистістю. Якщо її немає, то можна говорити лише про ступінь усвідомлення людиною системи духовних цінностей. Однак цього недостатньо. Інші етичні знання також важливі, але вони не мають істотного впливу на поведінку чи діяльність людини.

Мирослав Боришевський вважає, що в даному випадку ми маємо такі ж етичні знання, як і у випадку моральних переконань, останні важливіші у формуванні духовної особистості. (М. Боришевський, 1997, с.148)

Кінцевим етапом, який демонструє духовну природу процесу в житті людини, є її ставлення до світу, її турбота про навколишнє середовище, її ефективність і результати цієї ефективності. У цьому відношенні духовне зростання передбачає переосмислення фундаментальної цінності різних речей, подій і явищ у суспільному чи індивідуальному житті. Як наслідок, існує нагальна потреба сприяти духовній відданості дітей і підлітків.

Дослідження творчих зусиль видатних вчених дає теологічне обґрунтування концепції духовності, як вона розуміється в п'яти основних сферах.: у філософському (М. Каган, С. Кримський та ін.), психологічному (М. Боришевський, Н. Жигайло, Олександр Зеліченко, Г. Олпорт, М. Савчин, Н. Скотна, В. Франкл та ін.), педагогічному (А. Вірковський, І. Огієнко, О. Олексюк, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Ю. Щербяк та ін.), соціальному (Г. Ігнатенко, І. Огієнко, Ю. Селецький, І. Шкелебей та ін.) і теологічному (папа Іван Павло II, митрополити Андрей Шептицький, Іларіон, священники О. Мень, П. Флоренський, М. Витівський та ін.).

Виявилося, що вчені по-різному розуміють поняття духовності. Однак ми можемо з упевненістю стверджувати, що духовність — це складний процес, який залежить від зовнішніх і внутрішніх сил, які впливають на те, як люди думають, відчують, і піддаються впливу їхньої віри в Бога, їхньої любові до життя та їхнього виховання духовної особистості.

Як підкреслює відомий сучасний вчений І. Зязюн, педагогіка повинна облагороджувати “великою метою Добра і Любові, Істини і Краси”. (І. Зязюн, 2000, с. 307)

Беручи до уваги психологічні компоненти духовності, ми дійшли висновку, що створення та еволюція духовних сил, які є частиною психіки особистості, а також розвиток цих компонентів сприяють формуванню духовних сил: раціональнопізнавальної, почуттєво-емоційної, безсвідомої і мотиваційно-вольової.

У результаті питання формування і розвитку духовності є питанням формування і розвитку цих підструктур психіки та їх компонентів, проблемою навчання.

Філософія духовності, на нашу думку, має дотримуватись таких підходів: індивідуального, визначення характеру виховного процесу, заснованого на істині, добрі та красі, оптимізації умов духовного розвитку та підвищення ролі вчителя як духовного наставника. Реалізація цих підходів (принципів) щодо духовного виховання та заснованих на них різноманітних форм і методів виховного процесу дозволить реалізувати новий синтез духовності нової особистості – цю особистість вважають духовною.

Вивчаючи значення та зміст духовних чинників у створенні поняття «духовність», можна зробити наступні результати. Виховні чинники духовності мають вирішальне значення для розвитку особистості, є важливою складовою поняття духовності. Основними обов'язками педагогіки, як ми їх бачимо, є розвиток індивідуальної креативності та створення комунікативного поля, обидва ці чинники є невід'ємною частиною розвитку духовності, перший з яких – у «учитель-учень» («вихователь-вихованець»).

Розглянувши філософські, психолого-педагогічні аспекти сутнісної та категоріальної природи духовності, приходимо до висновку, що визначення поняття духовності має базуватися на симбіотичному підході в системі: філософія-психологія-педагогіка. Тільки такий підхід дає змогу зрозуміти духовність як специфічну систему, яка виявляє різноманітні характеристики, в тому числі й самотутність особистості. Крім того, ми визнаємо, що це зумовлює необхідність створення філософсько-педагогічної концепції духовності.

У підсумку можна зазначити загальний розгляд теоретико-методологічних засад духовності.

Дослідження теоретичного апарату дослідження показує, що «духовність» ще не повністю інтегрована в категорію для філософських, психологічних та

освітніх тверджень. Про це свідчить відсутність поняття в більшості радянських і сучасних довідкових енциклопедій. Проте з початком 21 ст. зростає інтерес до дослідження фундаментальної природи та змісту поняття духовності. Це пов'язано з поняттями духу, душі, сенсу та синтезу.

Аналіз сучасної наукової літератури вказує на фундаментальну й категоричну проблему духовності, яка зумовлена конфліктом і плутаниною її концептуальних засад.

Це підтверджується фактом відсутності поняття у більшості довідково-енциклопедичних видань минулого і сучасного періодів. Але водночас з початку XXI ст. інтерес до дослідження питання сутності й змісту поняття духовності та інших категорій, які стосуються проблеми – “дух”, “душа”, “смысл”, “генеза”, “синтез” тощо, зростає.

Поєднання теологічної, філософської та психологічної складових генезису концепту дозволяє обговорити наступні суттєві показники духовності:

- Духовність має онтологічну природу, яка передусім виводиться із сенсу існування людини (духу).

- Духовність має аксіологічний характер і складається з трьох різних понять: істини, краси та духовності.

- Духовність є серцевиною теологічних концепцій.

- Важливим аспектом духовності є її синтетичність, як на онтологічному, так і на екзистенційному рівнях.

- Духовність – це поєднання її релігійної та технологічної складових.

Духовність має додаткові виміри існування:

- 1) дух проявляється у внутрішньому особистому психологічному плані як «стан процесу», який визначається його значенням, він призначений бути істинним, добрим, красивим або духовним;

2) у зовнішньому особистісно-психологічному плані духовність виявляється (перетворюється) у різноманітних практичних і формалізованих формах: наука, філософія, мораль, мистецтво, релігія, культура тощо.

Здатність духовності мати значущі та значущі константи (істина, добро, краса) у здатності екзистенціального виміру бути різноманітною, складною та множинною походить від її плюралістичної природи, складу та парадигми.

Сферою інтеріолізованої духовності на особистісно-психологічному рівні є раціонально-свідома, емоційно-чуттєва, позасвідома та мотиваційно-вольова сфери психології особистості.

Чинники, що беруть участь в актуалізації духовності - розум, почуття, інтуїція, воля. Потенціал розвитку, зростання й актуалізації духовності обмежений креативністю особистості, яка проявляється в багатьох формах: самоусвідомлення, самовизначення, виховання й актуалізації. Основним принципом творчості є свобода.

Виховні чинники мають значуще значення в прогресі духовності людини. У зв'язку з цим завдання навчання полягає не в тому, щоб нав'язати, «прищепити» конкретні релігійно-правові вимоги, а в тому, щоб створити умови для особистого пізнання, особистої свободи, особистої відповідальності, особистої відданості божественному. (Ж.Юзвак, 2000, с.5-7)

Основою педагогічних чинників розвитку, актуалізації духовності є принцип “комунікативності” в системах: “Я–Я”, “Я–Інший”, “учитель–учень”, “вихователь–вихованець”, “індивід–колектив”, “людина–природа”, “людина–суспільство” тощо. Базовими засадами комунікативності як чинника актуалізації духовності є:

1) діалогічність;

2) визначеність комунікації смислами: істина, добро, краса.

У педагогічному процесі особливої уваги набуває комунікація в системах: “учитель–учень”, “вихователь–вихованець”.

Розглянувши філософсько-психолого-педагогічні аспекти сутнісно-категоріального розуміння духовності, можна визначити поняття таким чином: Духовність – це процес розкриття, реалізації сенсу буття (духу) як людини через самоусвідомлення, самосвідомість. -визначення і самовираження особистості.

Нам не вдалося доручити собі місію дослідження кожного аспекту сутнісної та категоричної природи духовності, особливо щодо її екзистенційної природи. Для пояснення теоретичних основ дослідження ми розглянули змістовий, критичний аспекти питання. Запропоноване визначення духовності не претендує на універсальність.

У 1991 р. вийшла колективна монографія «Розвиток народної освіти і теорія освіти в Україні (X – початок XX ст.)» (М.Ярмаченко, 1991), автори якої вважаються основоположниками теорії освіти XIX ст. пов'язані з революційно-демократичним рухом, до якого причетні дії Т. Шевченка, М. Максимовича, К. Ушинського та ін. У монографії позитивно оцінено освітню стратегію Центральної Ради та діяльність видатних педагогів доби визвольних змагань: Б. Грінченка, Т. Лубенця, Я. Чепіги.

Ідеологічні засади в освіті негативно вплинули як на теоретико-методологічні розробки, так і на історико-педагогічні дослідження.

З проголошенням незалежності України проявляється інший, часом суперечливий, погляд на освітню спадщину. Було «відкрито» невідомі раніше архівні ресурси, що збільшило джерела дослідження та дозволило по-різному підійти до дослідження різних позицій, створити нові концепції.

Зникли «табу» на дослідницькі теми, які раніше були заборонені, особливо щодо діяльності українських національних урядів та професії вчителя.

Проте системних досліджень походження поняття духовності в історії освіти в Україні в сучасній історичній чи педагогічній науці немає. Спробу розпочати у праці О. Сухомлинської «Рефлексії про генезу духовності в контексті виховання: на шляху до синтезу парадигм». (О. Сухомлинська, 2005)

Автор досліджує вплив соціальних процесів на розвиток духовного розуміння. Піднесення мануфактурного виробництва в середині 19 ст. привернув увагу світової громадськості до дослідження людства, центр зусиль перемістився на антропологічні проблеми, психологію, освіту, зміни світогляду частини суспільства. Дослідник вважає, що розуміння людської духовності зменшується, оскільки код релігійності більше не визнається і зростає разом із філософськими та антропоцентричними текстами. Значне розширення має ідея духовності, більшого значення набувають психологія та філософія. Інтенсивність цієї процедури ще більше зросла наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Розвиток сфер філософії позитивізму, матеріалізму, розвиток психологічної науки посилив розуміння духовної сфери людства, це призвело до додавання більшої кількості культурних компонентів до поняття духовності, що призвело до формування духовної сфери. більш складна і різноманітна культура, ніж сама по собі релігія.

Важливим фактором генези духовності цього історичного періоду є розвиток “етнографічно-культурницької” (“національної”) духовності (Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Огієнко, С. Русова та ін.). Водночас, педагоги, поєднуючи християнсько-релігійну і національну парадигми, розглядали феномен духовності як “багатоаспектне явище”, провідною рисою якого є християнська духовність.

О. Сухомлинська досліджує погляди на духовність В. Зеньковського, С. Миропольського, К. Ушинського, П. Юркевича, яких вона вважає представниками християнської релігійної течії. Проте, наголошує дослідник, оцінювати їхню просвітницьку роботу не варто просто з точки зору християнської духовності,

натомість це завдання слід розглядати як створення «платонічної» філософії, за прикладом К. Ушинського, П. Юркевича. вважався філософом, «християнином-платоніком», С. Миропольський був відомий як дидактичний естетичний вихованець. У 1920-ті роки вчений намагався дослідити конверсію духовності, особливо акцентував увагу на бездуховності в термінології, концепції та практиці освіти. Проте, ставши поняттям, духовність уже не може бути вилучена з системи освіти чи виховання дітей і підлітків, оскільки саме вона сприяє формуванню світогляду дітей і підлітків, їх світоглядних і моральних переконань. Відповідно до марксистської точки зору, здійснюються культурні та освітні ініціативи, які походять від діалектичного матеріалізму. У педагогічній теорії та методиці цього періоду найбільшою популярністю користувалися біхевіоризм, рефлексотерапія, педологія. Цю «біосоціореформаторську культурно-освітню діяльність» О. Сухомлинська характеризує як формування перспективи, а не релігії, хоча поняття релігійної формації не заперечує. Проте це була «особлива», «специфічна» релігія, яка протиставлялася попереднім вірам.

Крім того, у 20-х роках дослідниця зауважує, що вчені намагаються створити й інші теорії формування духовності: Я. Мамонтов (особиста естетична релігійна віра); О. Музиченко (прямування до внутрішнього світу, пізнання себе та вивільнення його різними методами); Я. Чепіга (виховуються на праці); В. Дурдуківський (намагаючись вивільнити свою релігійну віру та початок у християнсько-національний контекст). Однак на початку 1930-х рр. різноманітність релігійної та духовної формації було припинено через жорсткість політичної, соціальної та наукової складових культури.

Одним із підходів до пошуку відповіді на питання про фундаментальні основи людського розвитку, який нині проходить у філософсько-просвітницькій діяльності України, є повернення до концепції релігійної духовності, зокрема, як зазначає О. Сухомлинська, концепція моделі кінця 19 – початку 20 ст. Результатом зростання інтересу до релігійної духовності є історичне та освітнє дослідження цієї теми.

Проте, не торкаючись безпосередньо питання фундаментального характеру і змісту поняття духовності, дослідники «опосередковано», через аналіз педагогічних принципів, індивідуальних особливостей і «доходячи» до поняття духовного розвитку, можуть розкрити проблему духовності. Бути прямим, це дозволяє визначити фундаментальний характер і зміст поняття.

Такий підхід поширений у дисертації Л. Дубровської «Розвиток принципу індивідуального підходу у вітчизняній педагогічній думці другої половини XIX ст.» (2001), яка досліджує природу взаємозв'язку між освітою та освітою. , середовище і спадковість як чинники формування особистості, необхідність психологічного навчання вчителя, характер стосунків між учителем і учнем, вихователем і вихованцем. (Л. Дубровська, 2001)

Автор не використовує поняття духовності як методологічну основу навчально-виховного процесу, якщо й використовує, то насамперед для протиставлення системи «фізичне – духовне». Л. Дубровська вважає, що одним із найважливіших аспектів визнання вчителів другої половини XIX ст. фундаментальною складовою духовності та пов'язаних з її розвитком виховних чинників є усвідомлення того, що духовність людини можлива лише через розвиток сил, закладених у природі, спрямованих на розвиток самостійності, активності, мислення, творчості дитини.

О. Лучко намагається вивести фундаментальні основи людського буття та виховні фактори духовного розвитку особистості через аналіз відповідності між природою та періодом в українській педагогічній науці кінця XVIII – XX ст. 19 століття). Дослідник вважає, що основоположними принципами концепції природної відповідності були: християнський, науковий і соціальний. Так, у педагогіці 1787–1869 рр. домінуючими названо положення християнсько-педагогічної антропології, згідно з якою “людина – це подоба Божа”, яка перебуває в постійному розвитку, основою якого є духовність. Духовним центром людини є серце, воно не лише орган розуму, знань, але й морально-естетичної краси людини,

любові, гуманності. А умовою і сенсом буття людини є свобода. (О. Лучко, 2001, с.211)

Теоретичну основу концепції природовідповідності у філософії освіти 1870-1917 рр. О. Лучко називає принципами наукової та освітньої антропології, яка виводиться з наукових доказів, причин і наслідків, залежності та вивчає природу дітей. , діти або групи в певному середовищі. Тлумачення науково-педагогічної антропології належить К. Ушинському, який вважав, що вчитель повинен зважати на природу дитини, вчитися у природи і будувати виховний процес на основі природи. (К. Ушинський, 1948,с.11-17)

Соціально-педагогічний антропологічний рух був започаткований у 1917 р. Його теоретичною основою була ідея про те, що формування особистості, розвиток її природних талантів, здібностей і уподобань можливе за наявності відповідних умов. Цей метод, применшує або ігнорує вроджені риси природи людини, натомість акцент робиться на вивчених групах і методах навчання.

З початку 20 століття концепція застосування принципу відповідності природі базується на філософії, цій концепції підпорядковуються школа і вчитель.

Н. Опанасенко констатує, що в цей час спостерігається зростання поширеності націоналістичних цінностей, зокрема мови, літератури, ставлення до праці, зростання націоналізму. Крім того, як складові виховного ідеалу чи духовності особистості вчителі та вихователі присвячували та відстоювали цінності вільного виховання: свободу, активність, творчість, працьовитість, вільний розвиток. (Н. Опанасенко, 2002, с.67)

Автор продемонстрував, що проаналізовано педагогічну творчість І. Стешенка, результати якого показали, що складовими виховного ідеалу вчителя є такі цінності, як любов до Батьківщини, патріотизм, любов до рідної землі, толерантне ставлення до інших народів, які проживають в Україні. Виховна мета С. Русової – виховання у дітей любові до традицій, поваги до кращих національних традицій.

Дослідник акцентує увагу на значенні ідеалу вчителя у розвитку духовності молодого покоління, на думку просвітителів-просвітителів (Б. Грінченко, С. Русова та ін.) кінця XIX – початку XX ст. було першорядним, вони мали намір поширювати запропоновану ними освітню філософію молодшому поколінню. Відданий учитель – це патріот, відданий своїй справі, служіння суспільству. Він повинен служити взірцем для своїх учнів. Наставник повинен шанувати особистість дитини, вміти спрямовувати її різноманітні інтереси. Поняття виховного ідеалу розглядає у своїх дослідженнях і Т. Білан.

Питання формування духовності особистості вчителя та ролі спілкування в розвитку духовності особистості вчителя у творчості Б. Грінченка, М. Коцюбинського, І. Франка, Л. Українки розглядають: Ю. Чернікова. Однак конкретний перелік цих осіб викликає сумніви щодо обізнаності автора з темою. Адже М. Коцюбинський, І. Франко, Л. Українка не мали впливу своєї творчості на педагогічну діяльність цього періоду, а отже, не були постатями, які визначали стан теорії та практики педагогічної теорії. Вони не змогли визнати індивідуальну духовність законним полем дослідження. Крім того, науковці, які розглядали питання освіти цього періоду – М. Демков, О. Музиченко, С. Русова, Я. І. Причетні й інші особи, зокрема Чепіга. Проте позитивним є той факт, що в цей період автор розглянув проблему, значущу як з точки зору розуміння сутності духовності, так і з точки зору проблеми «духовності в учителя». На проблемі комунікативних аспектів духовності в контексті дослідження питання спілкування учителів та учнів акцентують увагу у своїх наукових розвідках О. Грива, О. Довженко, О. Кірдан та ін.

З середини 90-х до середини 20 ст. Триває дослідження творчої спадщини педагогів. Дослідження С. Кузьміної «Філософсько-педагогічна концепція П. Д. Юркевича» описує наукову спадщину П. Юркевича через поняття «філософсько-педагогічна концепція», яка описується як цілісна та органічна система світоглядних позицій. , антропологічні, етичні, виховні та виховні ідеї. С. Кузьміна зазначає, що визначення П. Юркевича людського буття, ідеалу та мети виховання,

а також концепції духовного піднесення людства натякають на поняття Бога. (С.Кузьміна, 2000)

Сучасні вчені мають значний інтерес до дослідження наукової спадщини С. Миропольського. Науковці зосереджуються на дослідженні проблем батьківства, які відображаються в спадковій та естетичній складовій духовності особистості.

90-ті роки ХХ ст. стали початком осмислення філософської та педагогічної творчості, громадської діяльності І. Огієнка. Важливим для нашого дослідження є те, що вчені-історики зосереджуються на вченні «духовних цінностей», «людської особистості», а через них — на визначенні та важливості поняття «духовність».

Як наслідок, аналіз історико-педагогічної літератури, яка досліджує питання генезису поняття духовності в освітянській філософії України другої половини ХІХ – ХХ ст., засвідчив, що цій проблематиці приділено значну увагу. уваги, зокрема в контексті вивчення окремої особистості, аналізу окремих аспектів, чинників духовності. Особливо дослідження присвячені 90-м рокам ХХ ст.

Проте історичних праць, де б розглядалися фундаментальні поняття духовності, окрім розвідок О.Сухомлинської, немає. Аналіз історіографії підтвердив відсутність послідовності та вагомих методологічних засад дослідження.

Факт звернення системи освіти до ідеї виховання духовно-моральних цінностей є не випадковим, оскільки воно є запорукою відродження українського суспільства. Культ споживання, моральна деградація молоді, яка виражається у підлітковій наркоманії та алкоголізмі є свідченням занепаду і духовної кризи сучасного суспільства і особистості в цілому. Безперечно, в інтересах держави сьогодні забезпечувати духовно-моральний розвиток студентської молоді. Отже, завданням і стратегією вищої школи стає навчати студентів взаємодіяти на основі духовно-моральних цінностей у гармонії з іншими людьми, собою і світом навколо себе. За сучасних умов роль навчального закладу у формуванні духовно-моральної особистості є важливою. Модель освіти в такому разі має засновуватися на засадах

демократизму та гуманізму, створюючи умови для розвитку і самореалізації особистості.

Взагалі, цінності – це будь-які матеріальні або ідеальні явища, які мають значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе. Звичайно, у співвідношенні слів «духовно-моральні цінності» мова йде про ідеальні явища, які мають сенс для особистості. Слід сказати, що використання у науковому обігу поняття «цінності» має багато визначень та тлумачень. З огляду на це і змістовне наповнення поняття «духовно-моральні цінності» ще не набуло достатньо чіткої концептуалізації. Духовно-моральні цінності виступають складовими світогляду людини як духовного, інтегрального утворення. Духовність проявляється в прагненні людини будувати свої відносини з навколишнім світом на основі добра, істини, краси, будувати своє життя на основі гармонії з навколишнім світом. Одним з найсильніших джерел духовності є совість, а проявом духовності – любов. Цінності разом із соціальними нормами складають основу засвоєння людиною соціального досвіду, який є важливим аспектом соціалізації.

1.2. Аналіз нормативного кола щодо формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів

Сьогодні етап розвитку освіти в Україні переживає якісне підвищення. Нині суспільство може спостерігати значні зрушення в освітньому просторі. У Державному стандарті початкової освіти основною освітньою метою є виховання в учнів духовно-морального виховання, що передбачає усвідомлення моральних засад і національних цінностей.

Нині початкова школа відповідає за виховання компетентного громадянина, здатного об'єктивно оцінювати ситуації та діяти, виходячи з інтересів суспільства. Вирішення цього завдання пов'язане з виробленням в особистості підлітка стійких

моральних якостей і моральних установок, тобто з правильною організацією духовно-морального виховання.

Суперечка про релігійно-моральне вчення незмінно викликає інтерес вчених. Сьогодні суспільство переживає моральну кризу, внаслідок якої все більшого значення набуває духовно-моральне виховання молодших школярів. Суспільство потребує людей, які володіють не лише знаннями, а й моральними цінностями, адже, за К. Ушинським, основною складовою виховання дитини є її моральна природа.

У законодавстві України щодо визнання державного стандарту наголошено на найважливішому аспекті роботи з розвитку духовно-моральних цінностей. загальний культурний інтелект - здатність учнів розуміти та оцінювати досягнення культурних і духовних традицій, орієнтуватися в культурному та релігійному контексті сучасного суспільства, а також використовувати методи самовдосконалення, які зосереджуються на універсальних цінностях людства. (2017, с.1)

Освітні потреби дітей також задовольняються в Державному стандарті початкової освіти. У цьому документі йдеться про те, щоб у початковій школі духовно-моральний розвиток, а також виховна складова навчального плану були закладені в освітні програми учнів. Це передбачає сприйняття учнями моральних принципів, національних цінностей і моральних установок. (2021)

Духовно-моральне виховання молодших школярів нині є основним обов'язком сучасної системи освіти в Україні, тому що воно є невід'ємною частиною суспільного замовлення на освіту.

Це важке і складне завдання. Враховуючи концепцію НУШ, релігійно-моральне виховання дітей молодших класів має включати:

- розвиток моралі, яка є похідною від особистої свободи, волі та внутрішньої мотивації індивіда діяти відповідно до своїх принципів совісті.

- розвиток моралі як визнаної необхідності певної поведінки, що впливає з визначень суспільства добра і зла.

- розвиток совісті як морального усвідомлення себе, здатності формулювати особисті моральні зобов'язання, а також здійснювати контроль над діями інших і собою.

- здатність діяти за власним бажанням на основі моралі та нести наслідки своїх дій.

- цінність можливостей інших людей і цінність людського життя. (2016, 20)

Важливо визнати, що духовно-моральне виховання є взаємодіючим процесом, у якому беруть участь як учні, так і вчителі. Ця процедура спрямована на формування миролюбної особистості, а також підвищення ціннісно-сміислової сфери в прагненні духовно-морального розвитку. Ці переконання, цінності та поведінка вважаються морально-етичними.

Особливістю духовно-морального виховання молодших школярів є його тривалість і послідовність. Це творчий метод, який вчителі часто змінюють, щоб покращити його.

Першочерговою ознакою духовно-морального виховання є його внутрішній склад: спочатку досягаються першочергові цілі, потім обсяги розширюються. Цього правила дотримуються вікові ознаки, які враховують вік учнів. (Ю. Найда, 2019)

Видатний педагог В.Сухомлинський говорив, що видатні духовно-моральні переконання формуються в дитинстві, коли свідомість дитини ще не усвідомлює відмінності між добром і злом, коли моральне значення того, що вона бачить і робить не відповідає нормам.

Важливо визнати, що головною метою духовно-морального виховання підростаючого покоління є перетворення необхідних вимог суспільства у внутрішні сили особистісного розвитку (повага, обов'язок, честь тощо) дитини.

Ефективність духовно-морального виховання молодших школярів полягає насамперед у взаємодії школи і сім'ї. Багато батьків часто бувають присутні в навчальному закладі, де навчаються їхні діти, з нагоди Нового року, Дня захисту України та інших свят, пов'язаних з різними урочистостями. Класний керівник сприяє підготовці як батькам, так і учням. У школі також проводяться спортивні змагання, в яких беруть участь усі члени родини. Ці колективні заходи мають значний вплив на характер молодших школярів.

Крім того, багато освітніх заходів проводяться поблизу бібліотек або культурних центрів. Молодші школярі, які відвідують школу, як правило, займаються в різноманітних гуртках, беруть участь у концертах та інших заходах, відвідують бібліотечні години тощо.

Дуже важливо прищепити дітям звичку віддавати, бути добрими, вірити у свої можливості та радіти навколишньому світу. Усе це допоможе учням переходити у доросле життя та розвивати позитивне ставлення до різних ситуацій.

Таким чином, виховна система, спрямована на формування духовно-моральних переконань молодших школярів, є досить успішною. Молодші учні часто взаємно поважають один одного, вони рідко сваряться один з одним і часто вміють домовитися один з одним, вони також часто допомагають іншим і беруть участь у колективних проєктах у формі співпраці. Крім того, підвищується інтерес молодших школярів до творчості та самостійної наукової роботи.

1.3. Формування духовно-моральних цінностей молодших школярів у практиці сучасної школи

Сьогодні український уряд має справу не лише з війною та економічною кризою, криза вплинула на всі сфери людської діяльності – від економіки до культури та релігії. Однак духовна криза вважається більшою кризою системи. Духовна криза виражається у відчутті безглуздості тлумачення життя, знеціненні людських законів, порушенні повсякденних норм, втраті людських цінностей,

руйнуванні старих умовностей і несформованості нових. Спосіб життя людини передбачає набір цінностей, які визначають значимість життя, мету мотивації та поведінку (норми та правила), які з нею пов'язані (співіснування). Проте глобалізація суттєво впливає на зміну традиційної системи цінностей, культури, моралі та духовності країни, зокрема на світогляд і духовні цінності. В українській культурі це пов'язано з проблемою відродження культури і духовності, в основі якої лежить розвиток потужної системи глибоких етичних цінностей у процесі шкільного виховання.

Значущою вважається будь-яка діяльність, яка сприяє просуванню людини до певної форми розвитку: емоційна, інтуїтивна, соціальна, духовна. Внесок школи у формування ціннісних орієнтацій особистості пояснюється як специфікою організації навчального процесу, так і взаємовідносинами з учителями та іншими учнями. Одним із способів досягнення загальнолюдських моральних цінностей на уроках є їх реалізація через зміст підручників, які використовуються в освітній галузі. Під час читання розвиваються ставлення дитини до навколишнього світу, її громадянська позиція, почуття, творчі здібності, пізнавальні інтереси молодшого школяра.

Процес читання та аналізу статей, оповідань, віршів, казок із книжок допомагає дітям усвідомити й оцінити моральну поведінку інших. Діти можуть читати статті та говорити про них з однолітками про дружбу, чесність, патріотизм, справедливість тощо.

Одним із основних прийомів формування духовно-моральних переконань молодших школярів є наповнення змісту цього виду роботи. Воно повинно пронизувати всі ланки освіти і, головне, виховний процес, який є першочерговим напрямом діяльності школи і передбачає організацію всього життя дитини. Уточнення та визначення змісту роботи щодо формування духовно-моральних цінностей має здійснюватися у двох напрямках: по-перше, відповідно до морально-етичних засад суспільства, по-друге, з віковими особливостями та психічними структурами їх засвоєння.

Оптимальний результат духовно-морального виховання досягається тоді, коли завдання розгалужено за освітнім спектром і має інтегрований зміст, це створює відчуття об'єктивної реальності, що є важливим для створення цілісної картини світу, особистості педагога. також важливий у цьому процесі.

Передумовою успішного розвитку моральних переконань молодшого школяра є узгодженість навчального процесу та позакласної роботи. Через зміст навчальних предметів реалізуються різноманітні підходи до виховання, які сприяють розвитку та засвоєнню найважливіших загальнолюдських моральних принципів. Крім того, розвиток моральних переконань молодших школярів базується на необхідності сприяння дитині повноцінно інтегруватися в навколишнє середовище, зберігаючи при цьому свою індивідуальність, свій неповторний світ. Її слід шукати в історичних, соціальних, політичних і культурних аспектах національної ідентичності. У зв'язку з цим під освітою науковці розуміють низку психолого-педагогічних і наукових умов, а також ціннісно-орієнтоване навчання, розвиток набутих здібностей, їх соціалізацію протягом життя.

Під час навчально-виховного процесу в учнів початкових класів має бути сформована система духовно-моральних цінностей як внутрішньої сфери самовираження та самовизначення, здатність створювати особистий світ правил і норм, уміння оцінювати та відображати дійсність через потенціал для інтелектуального та духовного розвитку, який відповідає їхнім життєвим цілям та людській цінності.

Відтак у практиці сучасної школи основним факультативним предметом, що забезпечує розвиток духовно-моральних цінностей є – факультативний курс «Основи християнської етики».

Саме за цим курсом працюють вчителі Підвисоцького ліцею Снятинської міської ради.

З метою виховання у дітей та підлітків високої моральності, у тому числі почуття патріотизму та прихильності до суспільства, необхідно вивчати предмети

в духовно-морально-орієнтованому напрямку, до цього відноситься факультативний курс з «Основ християнської етики».

Курс «Основи християнської етики» є напрямом вивчення християнської філософії моралі, культурно-освітніх традицій, є основою фундаментальних цінностей сучасної людини. Це не форма навчання, яка передбачає віру, у ній відсутні релігійні компоненти, у ній немає конкретної мети. Навчальний процес передбачає виховання в учнів поваги до свободи совісті, віросповідання, світогляду; здатність жити поряд один з одним у мультикультурному та багатоконфесійному суспільстві в Україні.

Метою курсу «Основи християнської етики» є виховання в учнів естетичних засад моралі, заснованих на християнстві. У процесі досягнення мети слід взяти на себе наступні обов'язки:

- ознайомлення учнів із засадами християнської моралі як основоположної загальнолюдської цінності людської віри;
- навчання учнів християнським моральним принципам: правді, благочестю, добру, любові, красі, гідності, обов'язку, совісті;
- невід'ємною частиною цього процесу є формування свідомого, відповідального учня, що базується на християнських релігійних, моральних і культурних засадах;
- створення належних морально-етичних умов для самопізнання.

Основою курсу "Основи християнської етики" є Біблія та інші християнські джерела, які не суперечать Святому Письму.

Програма розроблена за лінійно-концентричним принципом, який складається з наступних компонентів:

- світоглядну, яка сприяє цілісному погляду на світ і визначенню учнем благодійної ролі, яку він хоче відігравати в житті.

- історико-культурологічну, заснована на найвищих зразках християнських духовних традицій і культури,
- науково-пізнавальну, що підвищує зміст освіти школи в естетико-етичному просторі.

В першому класі програма курсу «ОХЕ» називається «Хочу пізнавати світ» і складається з трьох розділів:

1. Розділ 1. Хочу пізнавати дивосвіт
2. Розділ 2. Пізнаю себе
3. Розділ 3. Хочу пізнавати Бога

В другому класі програма курсу «ОХЕ» називається «Живу і навчаюсь у родині» і складається з двох розділів:

1. Розділ 1. Моя сім'я і родина
2. Розділ 2. Мій рід і народ

В третьому класі програма курсу «ОХЕ» називається «Прагну робити добро» і складається з трьох розділів:

1. Розділ 1. З радістю творимо добро
2. Розділ 2. Життєвий дороговказ
3. Розділ 3. Шляхом добра

В четвертому класі програма курсу «ОХЕ» називається «Навчаємося мудрості» і складається з п'яти розділів:

1. Розділ 1. Уроки доброти
2. Розділ 2. Уроки справедливості
3. Розділ 3. Навчаємося виправляти життєві помилки
4. Розділ 4. Уроки працелюбності
5. Розділ 5. Уроки Божої мудрості

Теоретичною основою процесу навчання фундаментальній християнській етиці є система наукових підходів, принципів, форм і методів, що сприяє належній

реалізації мети та призначення процесу навчання. Ці наукові підходи, принципи, методи та форми тісно пов'язані між собою. У результаті підходи описуються в термінах принципів, ці принципи потім реалізуються певним чином за допомогою відповідних методів.

Найголовнішими з підходів у навчанні основ християнської етики є:

- аксіологічний,
- соціокультурний,
- культурологічний,
- особистісний,
- діяльнісний,
- комунікативний,
- системний,
- компетентісний,
- синергетичний.

Аксіологічним підходом до викладання основоположних принципів християнської етики називають заповідь Божу, дві заповіді любові, Нагірну проповідь Ісуса Христа, «золоте правило християнської етики», моральні повчання книг Старого і Нового Завіту, послання святого пророцтва, пояснення моральних цінностей у творах Отців Церкви та живий приклад Церкви.

Аксіологічний підхід вважає, що людина є найбільшим творінням Бога, і що ці моральні цінності, як любов, радість, мир, довготерпіння, доброта, милосердя, відпочинок, мають величезне значення, останні розкриваються учням.

Культурологічний і соціокультурний підходи, у свою чергу, прагнуть визнати учня спадкоємцем і продовжувачем культурного та універсалізму, обидва з яких мають глибоку християнську спадщину, і підготувати їх до сім'ї, громади та

сучасного суспільства, які характеризуються зростанням значення національної ідентифікації в Україні, а також розширенням процесів глобалізації.

Особистісний підхід передбачає сприйняття кожного учня як унікального, божого творіння, яке має слідувати вказівкам Творця, а також передбачає усвідомлення, сприйняття та взаємодію вчителя з учнем як учасниками навчального процесу..

Діяльнісний підхід передбачає заохочення студента до участі в процесі вивчення фундаментальної християнської етики, що активізує його навчальні зусилля через ігрову, навчальну та комунікативну діяльність, а також через практичні проекти.

Комунікативний підхід до навчання передбачає організацію взаємодії вчителя та учнів на уроці, а також поза школою на основі християнських моральних принципів, які лежать в основі спілкування.

Системний підхід полягає в організації навчально-виховного процесу на засадах християнської етики як цілеспрямованої творчої діяльності суб'єктів: учнів, членів сім'ї та самої школи в рамках занять, позакласної роботи та позашкільних проектів. Важливо враховувати зв'язки між цілями, завданнями, змістом, формами, методами та засобами навчання в системі, а також взаємодію між цими компонентами, що дозволить виявити загальні властивості системи та якісні характеристики.

Компетентнісний підхід передбачає забезпечення наступних складових результатів навчання фундаментальним принципам християнської етики, до яких належать знання, уміння та навички, а також досвід емоційно-ціннісного ставлення до себе, інших та навколишнього світу. Здатність розуміти, спілкуватися, грати та застосовувати знання дітей у школі є основою інших здібностей: у сім'ї, громаді та праці основна здатність учня є інтегративною, оскільки її джерела численні: духовні, моральні, інтелектуальні та екологічні.

Синергетичний підхід, провідною концепцією якого є самоорганізація особистості, розвиток якої базується на постійній взаємодії особистості з зовнішнім світом, результатом якої є зміни, формування нових ознак тощо. і людське є синергетичними, тому специфіка навчального процесу розкривається духовними та інтелектуальними зусиллями, які відбуваються, присутні у священному писанні, святоотців, релігійно-філософському змісті Біблії.

Основними загальнодидактичними принципами, на яких ґрунтується процес навчання основ християнської етики, є:

- принцип доступності й дохідливості викладання;
- принцип свідомості й активності учнів;
- принцип наочності навчання;
- принцип науковості;
- принцип систематичності та послідовності;
- принцип міцності знань, умінь і навичок;
- принцип зв'язку навчання з життям;
- принцип індивідуального підходу до учнів;
- принцип емоційності навчання.

Принцип доступності та дохідливості в навчанні знаходить своє відображення в обсязі навчального матеріалу з духовно-моральним змістом на заняттях і завданнях, компенсуючи складність його змісту вмілим викладанням учителем і відповідним оформленням підручників. Принципи доступності також залежать від наступних правил порядку: від простого до складного.

На християнській етиці ґрунтується принцип свідомості та ініціативи, позитивні результати навчальної діяльності визначаються ініціативою учнів. Передбачає широке використання проблемних методів у вихованні, використання всіх психологічних процесів, які сприяють активізації засвоєння християнських

моральних цінностей. Активне і свідоме засвоєння етичних знань, формування умінь і навичок невіддільні від використання різноманітних психологічних операцій (порівняння і зіставлення, аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія та ін.).

Принцип наочності навчання передбачає засвоєння основ християнської етики на основі сприйняття конкретних предметів і реальних явищ або їх зображень на місці. Використовуйте різні види візуалізації: природну (рослини, тварини, зоряне небо, природні явища), образну (зображення ікон, картини, репродукції, таблиці, макети, макети), символічну (географічні карти, схеми), звукову (музичні твори), Біблію, аудіокліпи, духовно-моральний зміст пісень) та відеопродукція (показ біблійних сюжетів, документальні фільми).

Наочність сприяє розумовому розвитку учнів, допомагає розкрити зв'язок між моральними знаннями та повсякденною практикою, сприяє процесу засвоєння знань, стимулює інтерес до знань (розвиваючи мотиваційні сфери учнів), допомагає різнобічно сприймати об'єкти, їх прояви і зв'язки.

Забороняється використання візуальних матеріалів, які неналежним (образливим, карикатурним) чином викривають процес взаємовідносин між Творцем, людиною, людиною та Богом, людиною та людиною, людиною та навколишнім середовищем.

Принцип науковості полягає у використанні наукових знань у галузях фізики, хімії, астрономії, біології, історії, археології для перевірки біблійних тверджень. Він спирається на успіхи психолого-педагогічної, історико-культурологічної та богословсько-філософської науки у викладанні фундаментальних понять християнської етики.

Принцип систематичності та послідовності частково походить від поняття науковості, оскільки християнська етика має конкретну та впорядковану послідовність навчання, яка є частиною навчального процесу. У школі систематичність досягається послідовним викладом змісту освіти, поділом цього

змісту на логічні етапи, що переходять від попереднього до нового змісту. Таким чином учні визнають організацію етичних знань, вони виявляють логічні зв'язки між різними частинами предмета. Реалізація цього принципу у викладанні християнської етики призведе до систематичного накопичення знань (і відповідного мислення та поведінки) учнями.

Концепція знань, умінь і навичок базується на тривалому збереженні етичних знань, умінь і навичок, набутих під час навчання, і формуванні відповідної поведінки в повсякденному житті. Для цього використовується повторення змісту освіти за змістовими частинами. Запам'ятовування нового змісту в поєднанні з раніше вивченим використовується для активізації мислення учнів під час повторення запитань, порівнянь, розборів, синтезів, занять, узагальнень.

Принцип зв'язку між навчанням і життям це використання навчальної програми християнської етики в сімейних заходах, повсякденному навчанні та практичних починаннях; в участі дітей у громадському житті. Цей принцип стверджує, що знання, вміння та навички, отримані під час навчального процесу, повинні знаходити відображення в практичному застосуванні в повсякденному житті.

Принцип індивідуального підходу до учнів передбачає врахування ступеня розумового розвитку, релігійних і духовних переконань, моралі, знань і вмінь, практичних здібностей, способу мислення.

Принцип емоційності навчання реалізується через жартівливий, алегоричний виклад матеріалу, який починається з основ християнської етики, мови вчителя, його ставлення до учнів, зовнішнього вигляду, використання цікавих прикладів, використання візуалізацій і технологічних засобів, що створює в студентів відчуття радості та розслаблення від пізнання Бога через Його моральну досконалість та Його настанови для людини.

Поряд із дидактичними принципами навчання використовуються педагогічні принципи виховання:

- цілеспрямованість виховання;
- зв'язок виховання з життям;
- єдність свідомості та поведінки у вихованні;
- виховання в у праці;
- принцип комплексності у вихованні;
- виховання особистості в колективі;
- поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів;
- поєднання поваги до особистості вихованця з ро зумною вимогливістю до нього;
- індивідуальний підхід до учнів у вихованні;
- принцип системності, послідовності й наступності у вихованні;
- єдність педагогічних вимог сім'ї, школи і громадськості;
- народність;
- природовідповідність;
- культуровідповідність;
- гуманістичність;
- демократизм;
- національне самоусвідомлення.

Крім загальнодидактичних принципів, у процесі навчання основ християнської етики використовуються спеціальні принципи:

- принцип теоцентризму;
- біблійної основи навчання;

- міжконфесійності;
- толерантності до релігійних відмінностей і особливостей;
- добровільності у виборі предмету.

Принцип теоцентризму полягає в тому, що духовні та моральні цінності походять від Бога. Ці цінності є об'єктивними, довгостроковими і незмінними. Ці моральні принципи походять від Бога через Біблію. Боголюдина Ісус Христос відповідав цим моральним вимогам додатковими принципами. З того часу їх стали називати християнськими.

Принцип біблійної основи освіти припускає, що основою освіти є християнський моральний кодекс, взятий із Біблії, який поділяють усі члени християнства.

Принцип міжконфесійності надихає вчителя та учня досліджувати релігійні принципи, які є спільними для всіх християнських вірувань. Пропаганда певної релігії та приниження іншої не допускаються.

Принцип толерантності до релігійних відмінностей і особливостей передбачає шанобливе і терпляче ставлення до релігійних діячів, а також до атеїстів і осіб з іншими віросповіданнями.

Принцип добровільності базується на ідеї, що батьки та учні самостійно обирають предмет і пишуть відповідну для цього предмету заяву.

Набір цих принципів сприяє успішному визначенню того, чого викладати, як цього викладати, а також різних методів і форматів, які це можна використовувати. Принцип єдності вимагає від учителя вміння використовувати принципи у стосунках, враховуючи конкретні можливості та обставини.

Основоположні принципи виховання та виховання проявляються в різних формах виховання та виховання.

Основними формами навчальної діяльності на уроках християнської етики є фронтальна, індивідуальна, парна, групова.

Фронтальна форма роботи передбачає навчальну діяльність учителя з усім класом.

Індивідуальна форма роботи має на меті виконання завдання окремим учнем.

Парна робота передбачає навчальну взаємодію двох учнів, переважно тих, що сидять за однією партою.

Групова робота передбачає поділ класу на невеликі групи по 4-5 осіб для виконання групових завдань.

Форми навчально-виховної роботи на уроках із християнської етики втілюються у практику навчання й виховання з допомогою відповідних методів.

До основних методів навчання на уроках із основ християнської етики належать словесні та наочні методи:

- пояснення;
- розповідь;
- бесіда;
- дискусія;
- робота з підручником;
- дидактична гра;
- демонстрування та ілюстрування;
- самостійне спостереження.

Словесні методи навчання на уроках із основ християнської етики:

- Метод пояснення на уроці християнської етики спрямована на аналіз, тлумачення та обґрунтування різних положень навчального матеріалу щодо морально-етичної поведінки шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків та інших пов'язаних з ними зв'язків і закономірностей. Цей підхід включено в урок з описом, обговоренням, демонстрацією, а пояснення походить від концепції доступності на відповідному емоційному та динамічному рівнях.

- Метод розповіді, який бере участь у засвоєнні християнської моралі, полягає в представленні твору вчителя чи учня релігійного або художнього характеру, що має морально-виховну мету. Для оповіді характерні яскравість атрибутів, наявність деталей, явищ і конкретики, а також емоційність і динамічність оповіді.

- Метод бесіди на уроці християнської етики – це форма спілкування, яка полягає в тому, що вчитель виступає лідером дискусії, використовуючи знання та досвід учнів, ставить запитання, які ведуть до розуміння нових етичних принципів, повторює і перевірити знання матеріалу, потім роблять висновок. У розмові може брати участь весь клас, група або окремі учні. Учитель може оновити інформацію учнів, а також привести до засвоєння нових принципів.

- Дискусійний метод передбачає обговорення якогось спірного, актуального питання. Обговорення вимагає: попередньої підготовки з боку викладача (формулюється проблема, проводиться підготовка учасників дискусії, встановлюється організація дискусії, здійснюється контроль ходу, конспектується текст).

- Організація самостійної роботи учнів з текстом Біблії, книги та методикою християнської етики — це практика організації самостійної роботи із текстом Біблії, книги та методикою навчання, яка дозволяє глибше сприймати матеріал, закріплювати його, виявляти самостійність у навчанні.

- Повторення найефективніше узагальнюється через використання відповідних прийомів самостійної роботи учня з книгою: перша книга богослов'я: повторення важливих частин і розділів книги; розуміння їх важливості та способу їх узагальнення; підготовка відповідей на основні питання матеріалу; компіляція подібностей і структур; підготовка доповідей та рефератів..

Наочні методи навчання на уроках із основ християнської етики:

- Метод демонстрацій та ілюстрацій на уроках християнської етики полягає в тому, щоб показати візуальний зміст – або реальні предмети, або їх зображення. Ефективність залежить від правильного вибору об'єктів демонстрації, а також від уміння вчителя поєднати відповідне пояснення з демонстрацією наочного об'єкта; предмет демонстрації та ілюстрації повинні мати естетичні властивості, відповідні темі та меті уроку.
- Ілюстрування – надання наочних прикладів, використання ілюстрованої Біблії, плакатів, гравюр, малюнків на папері, зображень тощо.
- Самостійне спостереження — це процес безпосереднього сприйняття явищ дійсності. "Ніщо не може бути важливішим у житті, як уміти бачити предмет з усіх боків і серед тих відносин, в які він поставлений, – відзначав К. Ушинський. – Якщо ми вникнемо глибше в те, що звичайно називається в людях визначним або навіть великим розумом, то побачимо, що це головним чином є здатність бачити предмети в їх дійсності, всебічно, з усіма відносинами, в які вони поставлені. Якщо навчання має претензію на розвиток розуму у дітей, то воно повинно вправляти їхню здатність спостереження".

Методи виховання

- переконання;

- привчання і вправи;
- заохочення;
- обговорення прикладів зі Святого Письма;
- використання позитивних прикладів з літератури, життя сучасників;
- відвідування місць релігійного поклоніння (храмів, костелів, домів молитви тощо), музеїв;
- перегляд кіно- та відеофільмів, репродукцій картин на біблійну тематику;
- прослуховування духовної музики;
- постановка театралізованих вистав;
- підготовка до державних релігійних свят;
- використання рольових ігор;
- організація свят і виставок;
- підготовка творчих доробків учнів тощо.

Одним із основних форм і методів заохочення учнів на уроках християнської етики є оцінювання. Об'єктом оцінювання є отримані учнями на уроці знання. Для оцінювання учнів учителем використовуються оцінювальні твердження та поурочний бал за встановленою 12-бальною системою. У школах, де предмет «Християнська етика» є факультативом, використовуються оцінки «зараховано», «не зараховано». (А. Данильчик, 2022, с.2-16)

У Підвисоцькому ліцеї уроки «Основ християнської етики» відвідують всі учні з 1-4 та 7-11 класів. В початкових класах проводять дані уроки вчителі класоводи, а в старших - протеієрей Василь Мороз, капелан, настоятель церкви Пресвятої Богородиці в селі Підвисоке. Хочеться зазначити, що робота отця Василя є провідною не тільки через те, що він спілкується з іншими торкаючись їх серця,

а й через те, що він є прикладом до наслідування в розвитку духовно-моральних цінностей.

У зв'язку з цим діти школи мають розвиток від елементарних понять духовно-моральних цінностей так і до їх застосування. Саме робота вчителів є основою формування духовно-моральних цінностей.

Висновки до 1 розділу

В даному розділі нами опрацьоване питання формування-духовно-моральних цінностей з психолого-педагогічного та філософського погляду. Дані аналізу наукової літератури свідчать про те, що поняття духовності та моралі широко досліджувані у вітчизняній та зарубіжній літературі, але проблема формування відповідних цінностей не розвинена. До того ж, протягом останнього десятиліття дана тема немала розвитку наукової новизни.

Аналіз літератури та наявних досліджень вказує на формування духовно-моральних цінностей як важливу виховну проблему молодших школярів. Запобігання їх розвитку має вирішальне значення для формування особистості учня та утвердження значущої життєвої ролі.

У досліджуваному питанні акцентується увага на цінності духовного становлення (морально-етичного, естетичного, релігійного) у молодших школярів. Це фундаментальні цінності, які надихають учнів на думки, прагнення та дії.

Таким чином, духовно-моральні цінності являють собою – складові світогляду людини як духовного, інтегрального утворення, що утворюють погляди, переконання, вірування та життєві норми, котрі у свою чергу формують індивідуальність людини.

Особливістю формування духовно-моральних цінностей є їх комплексність: вони повинні розвиватися через набуття загальних знань, розвиток емоційно-

вольової сфери, соціально-культурної автономності та почуття гармонії з природою і суспільством.

Негаразди, які перешкоджають розвитку духовно-моральних цінностей у молодших школярів, можуть бути пов'язані з недостатньою увагою до ціннісної сфери під час навчально-виховного процесу, впливом культурних умовностей та агресивного середовища, недостатньою підтримкою сім'ї чи іншими проблемами.

Відповідь на виховну проблему формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів потребує комплексного підходу: створення та впровадження в освітній процес ціннісних програм і методик, активної участі сім'ї, розвитку особистості. позитивне соціальне середовище, виховання у молодших школярів вікових навичок, що сприяють формуванню духовних цінностей.

Дослідження проблем формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів є актуальним і необхідним для розвитку сучасної теорії та практики освіти. Врахування позитивного досвіду та результатів досліджень сприятиме ефективному вирішенню цього освітнього питання в майбутньому.

Також, було виявлено, що питання духовно-моральних цінностей в практиці сучасної школи не розкривають достатньо основні предмети. Відтак, курсом, що забезпечує формування та розвиток духовно-моральних цінностей є факультативний курс «Основи християнської етики». Даний курс надає розширені знання з питань моралі та вивчення релігії та зв'язку з Богом.

Курс «ОХЕ» є одним з основних факультативних предметів Підвисоцького ліцею Снятинської міської ради. Завдяки вчителям з високим розвитком духовно-моральних цінностей, забезпечується ефективне формування їх в учнів не тільки молодших, але й середніх та старших класів.

Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ «ХТО Я?» ЩОДО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Концептуальна характеристика програми факультативного курсу «Хто я?» як засобу формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів

Факультативний курс «Хто я?» - це інтерактивна програма, яка має на меті вивчення і розуміння особистої ідентичності учнів. Курс досліджує питання про те, яким чином формується особистість, які фактори впливають на нашу самоідентифікацію, а також як ми сприймаємо себе та своє місце в суспільстві. (Додаток А)

Під час курсу учні досліджуватимуть різні теми, такі як дитинство та сім'я, особисті цінності і переконання, міжособистісні стосунки та роль у суспільстві. Вони будуть аналізувати свої досвіди, рефлексувати про свої емоції та думки, і спробувати зрозуміти, як ці фактори впливають на їх особисту ідентичність.

Курс «Хто я?» включає в себе різні методи навчання, такі як групові дискусії, творчі проекти, рольові ігри та індивідуальні завдання. Учні можуть стикатися з різноманітними підходами до самоаналізу та розвитку, а також отримуватимуть інструменти для підтримки свого самовизначення і обґрунтованого вибору своєї життєвої шляху.

Цей курс допоможе учням розкрити свої потенціали, визначити свої мрії та цілі, а також розвинути свою самосвідомість та впевненість в собі. Вони навчатимуться бути більш аутентичними і відкритими у взаєминах з іншими, а також зрозуміють, як підтримати інших у їх пошуках особистості.

Курс «Хто я?» є цікавим і незамінним додатком до загальної освіти, він допоможе учням розпочати свій шлях розвитку особистості та зрозуміти своє місце у світі. Він сприятиме їхньому самовизначенню та розвитку як самостійних і особистісно вибагливих осіб.

Духовні і моральні цінності є важливими складовими розвитку особистості. Факультативний курс «Хто я?» може стати ефективним засобом для формування та розвитку духовно-моральних цінностей учнів молодших класів.

Основною метою курсу є дослідження особистості та її самоідентичності, а також рефлексія над відносинами з іншими людьми і взаємовпливом. Ці теми пов'язані з багатьма важливими духовно-моральними питаннями, такими як:

1. Самовизначення та зростання – учні можуть навчатися розуміти свої потреби, прагнення та мрії, і знаходити способи їх реалізації.

2. Моральні цінності - курс пропонує дослідити важливість моральних цінностей, які засновані на повазі, справедливості, відповідальності та доброзичливості.

3. Включення та розвиток - курс підтримує учнів у їхньому особистому розвитку та включенні до громади, уявлення і прагнення якої визначається загальними цінностями та ідеалами.

4. Соціальна справедливість - у курсі звертається увага на важливість співпраці в досягненні спільної мети, емпатії та розуміння інших, а також на роль управління змінами в суспільстві і досягнення соціальної справедливості.

Весь курс «Хто я?» будується навколо таких цінностей, як довіра, взаєморозуміння, толерантність, відкритість процесу, інтеграція та збагачення з досвіду інших учасників навчального процесу. Цей підхід допомагає учням розвивати свої духовно-моральні цінності, взаємодіяти з іншими людьми, робити обдумані, морально зорієнтовані рішення, тощо.

Курс розроблений для 4 класів початкової школи та зорієнтований на їх духовно-моральний розвиток як особистості за «Я»- концепцією.

Кожен клас має власні блоки які розкриваються в темах для уроків. Розрахований курс на кожен клас по 35 годин на навчальний рік. (Додаток А)

Метою уроків з даної програми для кожного класу є формування у дітей духовно-моральних цінностей, розуміння та прийняття значення основних моральних принципів взаємодії з оточуючими.

Теми мають схожі цілі, такі як розвиток турботливого ставлення до родини, розвиток дружніх та взаєморозуміючих стосунків у школі, поширення допомоги й підтримки, формування цінностей взаємовідносин та навичок ввічливості. Кожна тема спрямована на розвиток добрих моральних якостей та навичок у дітей, покликаних формувати цінності та побудовувати позитивні взаємовідносини з навколишнім світом.

Очікувані результати навчання для молодших учнів, які проходять курс, такі:

- Самосвідомість і самоідентичність: учні дізнаються про себе, свою стать і важливість мати гарне ім'я та репутацію.
- Співчуття та доброта: учні розвиватимуть емпатію до інших, особливо тих, хто бідний, слабкий або нужденний. Вони також дізнаються цінність доброзичливості до тварин.
- Сімейні цінності: учні розуміють важливість освіти, єдності та турботи одне про одного в сім'ї.
- Любов і співчуття: учні дізнаються про важливість любові як до Бога, так і до інших. Вони також зрозуміють значення любові та злагоди в родині.
- Сила слів: учні дізнаються про цінність слів, ефективне спілкування та вплив слів на інших. Вони також досліджуватимуть роль Божого слова в їхньому житті.
- Культурна обізнаність: отримають знання про свою культуру, традиції та історію свого регіону. Також вони дізнаються про звичаї та традиції свого народу.

- Вдячність за світ: учні розвиватимуть цінування краси та чудес навколишнього світу.

Ці результати навчання спрямовані на сприяння особистісному зростанню, емпатії та почуттю ідентичності та приналежності у молодших школярів.

2.2. Аналіз досвіду впровадження факультативного курсу «Хто я?» в освітній процес з молодшими школярами

Даний курс створений Стринадко О.І. та Гордійчук О.Є. В свою чергу Олеся Іллівна активно інтегрує теми даного курсу в освітній процес.

Оскільки програма курсу, ще не до кінця розроблена, то результатів впровадження даного курсу немає. Але в співпраці нам вдалося провести декілька виховних занять факультативного курсу «Хто я?» під час проходження педагогічної практики в 3 класі Підвисоцького ліцею.

Нами був опрацьований блок «Я – ЦІННОСТІ». З них пройдено 4 теми:

- Тема 1. Правда, справедливість, честь.
- Тема 2. Вчуся вибачати і прощати.
- Тема 3. Що означає жити по совісті.
- Тема 4. Заняття –роздуми «Мої вчинки. Мої успіхи і помилки».

Відповідно до мети першого заняття «Правда, справедливість, честь» намагалися пояснити дітям, що таке правда, справедливість, честь, як ці поняття пов'язані та як боротися з протилежними проявами даних чеснот. На занятті діти прослухали історію «Що таке правда і брехня?» та притчу «Вогонь, вода і Чесність», після чого була проведена бесіда про справедливість. Щодо даних етапів, то учні із задоволенням слухали та доповнювали. Після основної частини було проведене тестування «Чи я справедливий?», де діти могли визначити для себе власний розвиток почуття справедливості. Більшість дітей мали середні та високі результати, що може свідчити про розвиток їх почуття справедливості. Під час

підсумку діти активно відповідали на запитання та давали визначення основним поняттям теми. Однією з основних думок заняття стало висловлення однієї з учениць: «Якщо людина справедлива та каже правду, то в неї є честь.» Вважаємо, що це є відмінним результатом для даного заняття. (Додаток Б)

Друге заняття було присвячене надзвичайно важливій темі «Вчуся вибачати і прощати». В сучасному суспільстві та в умовах війни, коли ми потребує сильної згуртованості питання прощення один-одного є рушієм єднання народу. Відповідно до теми, метою заняття було: пояснити учням, чому потрібно прощати, розвивати вміння просити вибачення і пояснювати про необхідність прощати, виховувати бажання вибачати та вміння прощати. Протягом уроку нам вдалося провести бесіду щодо поняття образи та прощення. За основу заняття була взята притча із Біблії «Про блудного сина». Відповідаючи на питання до притчі деякі діти зазначили, що через велику любов варто вибачати навіть найгірші вчинки. Також для дітей стала цікавою дидактична гра «Пазли», де діти склали, читали та пояснювали вислови про прощення. Задля закріплення діти склали схеми «Серце, яке прощає», де записували різноманітні «чарівні» слова, які можна було б використовувати під час примирення з ближніми. Під час підсумку заняття учням вдалося зазначити, що прощення - це одна з найважливіших чеснот людини. (Додаток В)

Протягом наступного заняття, на тему «Що означає жити по совісті?» в меті визначили основним – закріплення поняття правда. Заняття було побудоване у формі подорожі. Протягом заняття діти мандрували поляною совісті та виконували завдання для того, щоб вилікувати героїню від злості. Також поговорили про поняття совісті, правди та брехні. Виконали завдання щодо ситуацій де герої вирішили збрехати, діти в свою чергу відповідали, як виважені дорослі та зазначили, що краще завжди казати правду. (Додаток Г)

Останнім з блоку було заняття –роздуми «Мої вчинки. Мої успіхи і помилки». Метою заняття було сприяти вихованню в учнів бажання творити добрі справи, любити людей та поважати їх, закріплення знань про чесноти, та навчати

бути толерантними у ставленні до інших. Спочатку ми обговорили, ті чесноти ,які обговорювали на минулих заняттях. Потім зазначили що від наших чеснот залежить і наші вчинки. Після цього ми обговорили легенду про добро та визначили, які ще риси характеризують добре ставлення. Також провели гру «Дерева Добра і Зла», де діти прикріпляли до дерев відповідні риси. Проводили гру «І я...», де діти продовжували речення відповідно до того, як би вони поводитися в різних випадках. Більшість дітей зазначили, що вони із задоволенням допомогли б своїм близьким при потребі. В підсумку ми разом визначили правила доброти. (Додаток Г)

З кожним наступним заняттям діти все більше розкривалися, а також прослідковувалися позитивні зміни. Відтак більшість дітей в певних ситуаціях пробачали інших.

Висновки до 2 розділу

В даному розділі нам вдалося охарактеризувати та адаптувати факультативний курс «Хто я?», розроблений О. Гордійчук та О. Стринадко, у форматі занять в Підвисоцькому ліцеї Снятинської міської ради. Ми виокремили особливості даного курсу. Відтак, факультативний курс «Хто я?» призначений для учнів 1-4-х класів задля вивчення особистості та формування духовних і моральних цінностей. Курс включає групові дискусії, творчі проекти, рольові ігри та індивідуальні завдання для заохочення до самоаналізу та розвитку.

Курс «Хто я?» побудований навколо таких цінностей, як довіра, взаєморозуміння, толерантність, відкритість, інтеграція та збагачення досвідом інших учасників. Курс охоплює такі теми, як самовизначення та зростання, моральні цінності, інтеграція та розвиток, а також соціальна справедливість. Мета полягає в тому, щоб сприяти особистісному зростанню, емпатії та почуттю ідентичності та приналежності у молодших школярів. Теми даного курсу пов'язані з багатьма важливими духовно-моральними питаннями, такими як:

самовизначення та зростання, моральні цінності, включення та розвиток, соціальна справедливість.

Весь курс «Хто я?» будується навколо таких цінностей, як довіра, взаєморозуміння, толерантність, відкритість процесу, інтеграція та збагачення з досвіду інших учасників навчального процесу. Цей підхід допомагає учням розвивати свої духовно-моральні цінності, взаємодіяти з іншими людьми, робити обдумані, морально зорієнтовані рішення, тощо. Діти навчаються доброті через інтерактивні ігри.

Ми використали на практиці в 3 класі Підвисоцького ліцею блок «Я – цінності» з курсу «Хто я?». Нами спостерігалися позитивні зміни, більшість дітей навчилися прощати. Досвід впровадження курсу був позитивним, на уроках розглядалися такі теми, як правда, справедливість, честь, навчитися прощати, жити по совісті. Загалом курс був успішним у сприянні особистісному зростанню та моральним цінностям у молодших школярів.

Даний курс відповідає вимогам та забезпечує розвиток формування духовно-моральних цінностей учнів початкової школи.

ВИСНОВКИ

Важливо визнати, що питання формування духовно-моральної особистості постійно є предметом занепокоєння науковців і педагогів-практиків.

В даній роботі нами було з'ясовано сутність, зміст та нормативне поле проблеми формування духовно-моральних цінностей у молодших школярів.

Питання про те, як формуються і розвиваються цінності, є предметом численних наукових досліджень. Як наслідок, філософські аспекти проблеми розглядаються в розвідках І. Зязюна, В. Сухомлинського, К. Ушинського, О. Дробницького та ін

Дослідженню специфіки процедури релігійно-морального навчання молодших класів присвячені праці Л. Артемової, О. Сухомлинської, І. Огієнка та ін. Проте науково-методичні дослідження формування духовно-моральних цінностей особистості ще не до кінця вивчені. Дослідження наукових досліджень щодо питань формування духовно-моральних цінностей та умов, необхідних для їх реалізації, виявило кілька суперечностей: існує конфлікт між гострою потребою розвитку духовно-моральних цінностей в українському суспільстві, індивідуалізацією та відсутністю функціональної системи створення духовно-моральних цінностей новими методами, словесне мистецтво є значущим у освітній сфері, але бракує його використання у створенні духовно-моральних цінностей.

Аналіз літератури та наявних досліджень вказує на формування духовно-моральних цінностей як важливу виховну проблему молодших школярів. Запобігання їх розвитку має вирішальне значення для формування особистості учня та утвердження значущої життєвої позиції.

Концепція «Нової української школи» покликана змінити всю освітню політику України, це передбачає підготовку високоінтелектуальних особистостей, у яких практичні та теоретичні поняття поєднуються з істинною духовністю. Першочерговим завданням сьогодення є навчання гуманістичних особистостей, здатних спілкуватися з іншими на основі спільного розуміння та співпраці.

Чеснота, честь, справедливість і турбота про інших стають атрибутами особистого розвитку та керуючими життям. Як наслідок, сучасна школа має стати школою цінностей, для цього необхідний інноваційний підхід до всіх сфер виховання.

Однак, в практиці сучасної школи єдиним курсом, що забезпечує формування духовно-моральних цінностей є факультатив «Основ християнської етики». Нами було теоретично опрацьовано даний курс на базі Підвисоцького ліцею Снятинської міської ради. В більшості результати даного курсу залежать від розвитку духовно-моральних цінностей вчителів школи.

На нашу думку, один предмет духовно-морального спрямування не забезпечує розвиток багатогранної особистості учня. Тому, спонукало до розробки концепції та створення факультативного курсу «Хто я?». Даний курс розроблений Гордійчук О.Є. та Стринадко О.І. з використанням новітніх підходів до виховання духовно-розвиненої особистості учня.

Факультативний курс «Хто я?» призначений для учнів 1-4 класів та розвиток духовно-моральних цінностей. Курс включає дискусійні групи, творчі проекти, рольові ігри та індивідуальні проекти, які сприяють рефлексії та зростанню.

Курс «Хто я?» заснований на цінностях довіри, взаємної згоди, толерантності, відкритості, інтеграції та збагачення, які є похідними від досвіду інших учасників. Курс містить такі теми, як самовизначення та зростання, мораль, інтеграція та розвиток, а також соціальна справедливість. Мета полягає в тому, щоб сприяти розвитку особистості, співчуттю та почуттю ідентичності та прихильності у молодших школярів. Предмети цього курсу пов'язані з численними важливими духовними та моральними проблемами, такими як: самовизначення, зростання, моральність, інтеграція та розвиток, соціальна справедливість.

Даний курс було використано нами на базі Підвисоцького ліцею Снятинської міської ради. Протягом використання блоку з факультативного курсу «Хто я?» в практиці спостерігалися позитивні зміни, більшість дітей навчилися прощати. Досвід впровадження курсу був позитивним, на уроках розглядалися такі

теми, як правда, справедливість, честь, навчання прощати, жити по совісті. Загалом курс мав успішну репутацію в надиханні на особистий розвиток і моральні цінності молодших учнів.

Ми вважаємо, що в майбутньому постійне використання факультативного курсу «Хто я?» сприятиме позитивним змінам в суспільстві завдяки збільшеному формуванню духовно-моральних цінностей у молодших школярів, а дане дослідження сприятиме розвитку педагогічної, психологічної, філософської та практичної думки серед науково-педагогічного товариства.

Таким чином, теоретичне значення нашого дослідження показало, що аналіз психолого-педагогічної, філософської думки щодо проблеми формування духовно-моральних цінностей не розвивається, а зупинився на етапі минулого десятиліття, а аналіз досвіду впровадження факультативного курсу «Хто я?» в роботу з молодшими школярами довів, що предмети духовно-морального спрямування необхідні в практиці сучасної школи.

Практичне значення довело, що наші теоретичні висновки можуть бути використані для: оновлення змісту навчальних та факультативних програм, розробки методичних рекомендацій щодо формування духовно-моральних цінностей учнів молодших класів та рекомендацій, щодо роботи вчителів початкових класів під час навчально-виховного процесу.

Наше дослідження не є вичерпним. В майбутньому ми плануємо провести формувальний етап педагогічного експерименту запропонованого факультативного курсу «Хто я?», і відстежити результати духовно-моральної вихованості учнів – учасників експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. (2002) Нікомахова етика, *Київ, Аквілон-Плюс*, 123 с.
2. Бех, І. (2012). Духовні цінності як надбання особистості. *Рідна школа*, (1-2), 9-12.
3. Біблія, Буття 1,26–27; 5, 1–2
4. Боришевський, М. (2010). Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. *Академвидав*.
5. Боришевський, М. Й. (1997). Духовні цінності в становленні особистості громадянина. *Педагогіка і психологія*, 2, 147-148.
6. Вишневський, О. (2005). *На шляху реформ: актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання; вибрані актуально-публіцистичні праці*. Коло.
7. Гегель, GWF (2018). *Гегель: Феноменологія духу*. Oxford University Press.
8. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник.
9. Данильчик А.В. ОСВІТНЯ ПРОГРАМА. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1kkSCZ-xpXOQnIBTwUBzf1Fh8xOiOEARu/edit?usp=sharing&oid=104056686929618938905&rtpof=true&sd=true>
10. Державний стандарт початкової освіти URL : <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початков%20освіти.pdf> (Дата звернення — 08.10.2021).
11. Дубровська, Л. О. (2001). *Розвиток принципу індивідуального підходу у вітчизняній педагогічній думці другої половини XIX століття* (Doctoral dissertation, Харківський держ. педагогічний ун-т ім. ГС Сковороди).
12. ЖИГАЙЛО, Н. І. (2017). Психологічна модель духовного світогляду особистості молодого громадянина. Рекомендовано до друку Вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Короленка (протокол № 14 від 4 травня 2017 року), 79
13. Зеліченко О. І. (1997) Психологія духовності – 300 с.

14. Зязюн, І. А. (1997). *Краса педагогічної дії*. Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу.
15. Зязюн, І. А. (2000). Педагогіка добра: ідеали і реалії (науково-методичний посібник) (№. 1). Міжрегіональна академія управління персоналом.
16. Калиновський, С. (1969). Курс філософії, прочитаний (Стефаном Калиновським) у Києво-Могилянській колегії для щирих аматорів мудрості року Божого 1729/3 вступ. статтею ВМ Нічик. “Філософія в Києво-Могилянській академії. Стефан Калиновський”; пер. з лат. ВП Маслюк. Спец. ред.: МД Рогович. Філософська ред.: ВМ Нічик. Філософська думка, (3), 89-102.
17. Кант, І. (2017). Кант: Метафізика моралі . Cambridge University Press.
18. Київський, І. (1992). Слово про Закон і Благодать/Давня українська література. Хрестоматія Київ.
19. Київський І. (1957) Твори. Т.1: Філософські містерії. – Вінніпег.- 366 с.
20. Концепція Нової української школи / Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
21. Кримський С. (2003) Принципи духовності ХХІ століття. *Директор школи*. № 4. С. 1–4.
22. Крисаченко, В. (2022). Національні цінності України: сутність, розмаїття, консолідаційний потенціал. *Українознавство*, (1 (82)), 28-50.
23. Кузьміна, С. (2002). *Філософсько-педагогічна концепція П.Д. Юркевича*. ПАРАПАН..
24. Лучко, О. М. (2004). Розвиток ідеї природовідповідності в українській педагогічній науці (кінець ХVІІІ–ХХ ст.).– Львів, 211 с.
25. Макаренко А.С. (1977) Педагогічна поема. Рад. школа, 507 с.
26. Марко, В. (2013). Духовне виховання дітей молодшого шкільного віку в недільних школах.
27. Найда, Ю. М. (2019). Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди».

- 28.Огієнко, І. (1918). Українська культура: коротка історія життя українського народу. *Київ: Видавництво книгарні Є. Череповського.*
- 29.Олексюк, О. М. (1999). Проблема формування духовного потенціалу студентів. *Практична психологія та соціальна робота*, (2), 47-48..
- 30.Олпорт Г. (2004) Особистість в психології (уривки). Лубський В. І., Предко О. І. *Психологія релігії : підручник і хрестоматія.* Київ. 198–204
- 31.Опанасенко, Н. І. (2002). Виховний ідеал у творчій спадщині український діячів" Просвіти" кінця ХІХ-початку ХХ ст. Дис. канд. пед. Наук : 13.00.01. 215 с.
32. Платон. (380 р. до н.е.) Банкет [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://grani.roerich.com/plato/txt/symposium1.htm>
33. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (Х – початок ХХ ст.) (1991): Нариси / Відп. ред. М.Д. Ярмаченко. – К.: Радянська школа, – 381 с.
34. Резніков, С. І. (2013). Філософсько-освітній аналіз ролі духовності у освітньому процесі. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Філософія*, (41 (2)), 223-232.
- 35.Савчин, М. В. (2001). Духовний потенціал людини. *Івано Фран.*
- 36.Селецький Ю. (1966) Основи суспільства. Париж : *Укр. друкарня у Франції*, 96 с.
- 37.Сковорода Г. (1995) Пізнай в собі людину. *Львів : Світ*, 525 с.
- 38.Сковорода, Г. С. (1973). *Повне зібрання творів: У двох томах (Vol. 1).* Наукова думка.
- 39.Скотна, Н. В. (2005). Духовні аспекти становлення фундаментальних цінностей особистості в громадянському суспільстві. *Actual Problems of Mind*, (6), 256-265.
- 40.Сухомлинська, О. В. (2003). Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. *Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем.* Київ, 47-66.

41. Сухомлинська, О. (2005). Рефлексії про генезу духовності в контексті виховання: на шляху до синтезу парадигм. *Історико-педагогічний альманах*
42. Сухомлинський, В.О. (2008). Любов до рідного слова: Хрестоматія. Навчальний посібник. *Переяслав-Хмельницький, ПП «СКД»*, 198
43. Сухомлинський, В. О. (1971). Методика виховання колективу. *Вибрані твори*, 1, 405-637..
44. Сухомлинський, В. О. (1977). Павлиська середня школа. *Вибрані твори*, 4, 640.
45. Ткачова, Т. М. (2004). Розвиток духовної культури особистості вчителя в системі методичної роботи закладів освіти міста. *Луганськ.–2004.–24 с.*
46. Торнтон, SP (1996). Обличчям до Фейєрбаха. Міжнародний журнал філософії релігії , 39 (2), 103-120.
47. Тюріна, Т. (2005). Шляхи духовного формування особистості: книга для педагогів, психологів, філософів/Тюріна Т. Л.: *СПОЛОМ*.
48. України, З., України, Д. К. М., & України, З. (2020). Закон України про освіту. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> дата звернення, 21.
49. Ушинський, К. Д. (1948). Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології. *Зібрання творів: у, 11, 1948-1950*.
50. Франкл В.Є. (1964). Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager. *Hodder & Stoughton*.
51. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. (2019). Київ, URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/PresentasiRoman-Stesichin.pdf>
52. Шкелебей І. І. (2000). Духовно-естетичне виховання особистості засобами образотворчого мистецтва. *Київ: Теоретичні питання освіти та виховання : збірник наукових праць. № 12. - 132*.
53. Юзвак, Ж. (2000). Духовність: погляд психолога. *Початкова школа, (3), 5-7*.
54. May, R. (2006). Rollo May on existential psychotherapy [DVD]. Retrieved from <https://www.psychotherapy.net/video/rollo-may-existential-psychotherapy>

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗМІСТ ПРОГРАМИ КУРСУ

« ХТО Я? »

1 КЛАС

Назва блоку	Тематика уроків	К-сть год
«Я-Я»	Тема 1. Я – хлопчик. Я – дівчинка. <i>Гарні діти – батькам вінець, погані – батькам кінець.</i> Тема 2. Познайомлю вас з собою. <i>Рости великим, щасливим будь, себе не хвали, других не гудь.</i> Тема 3. Таємниця мого імені. <i>Добре ім'я – найкраще багатство.</i> Тема 4. Урок-бенефіс на тему: «Ми такі схожі, ми такі різні».	2 2 2 1
«Я –ЛЮДИНА»	Тема 1. Турбуюсь про бідних, знедолених, немічних. <i>Хто не робить добре людям, той і сам себе не любить.</i> Тема 2. Миле серце пухнастим друзям. <i>Милому серцю і чужа біль колька.</i> Тема 3 . Обережно- гілочка! <i>Гляди, не забудь: людиною будь!</i> Тема 4. Заняття- практикум; «На обличчі твоєму совість і чесність, а у вчинках твоїх людяність.»	2 2 2 1
«Я –РОДИНА»	Тема 1. Всю любов свого серця – батькам. <i>Шануй батька й няньку, буде тобі скрізь гладенько.</i> Тема 2. Дідусю й бабусю, я Вам уклонюся! <i>Для онука дідусь – розум, а бабусю – душа..</i> Тема 3. Щедро з братом і сестрою поділюся. <i>Той багато дає, хто від щирого серця дає.</i> Тема 4. Урок – родинне свято на тему: «Моя сім'я, моя родина».	2 2 2 1
«Я –ДРУГ»	Тема 1. Зичу добро своїм однокласникам. <i>Де є добрі люди, там біди не буде.</i> Тема. 2. Ввічливість і привітність у школі. <i>Шануй людей, то і тебе шануватимуть.</i> Тема 3. Допоможу взаємно другу. <i>Друзі пізнаються в біді.</i> Тема 4. Урок-парад корисних порад для дорослих і малят.	2 2 2 1
Я –УКРАЇНА	Тема 1. На Україні я живу! <i>Наша слава – Українська держава.</i> Тема 2. Мій рідний край. <i>Та земля мила, де мати народила.</i> Тема 3. Я знаю і шаную символи України. <i>Без верби і калини не має України.</i> Тема 4. Заняття-вікторина: «Що я знаю про Україну».	2 2 2 1
	ВСЬОГО:	35

2 КЛАС

Назва блоку	Тематика уроків	К-сть год
« Я-РОЗДУМИ »	Тема 1. Мій зовнішній вигляд. Мій внутрішній світ. <i>Сорочка біленька та душа сіренька.</i>	2
	Тема 2. Що я вмюю. Що я можу. <i>Більше діла – менше слів.</i>	2
	Тема 3. Мої думки. Мої слова. <i>Шабля ранить тіло, а слово душу.</i>	2
	Тема 4. Пізнавально-ігрове заняття: «Знайомство з професіями»	1
« Я –НАРОД»	Тема 1. У моєму селі живуть добрі і милосердні люди. <i>З добрим поживеш, добро переймеш, а з лихим зійдеши, того й наберешся.</i>	2
	Тема 2. Історія і традиції мого краю. <i>Що край, то інший звичай.</i>	2
	Тема 3. Щедрий і гостинний мій народ. <i>Гість – радість у домі..</i>	2
	Тема 4. Урок-вікторина на тему: « Що я знаю про свій народ».	2
		1
« Я – СВІТ »	Тема 1. Чудовий світ навколо мене. <i>Здобудеш освіту, пізнаєш більше світу.</i>	2
	Тема 2. Єднаймося, люди, планети Земля! <i>Добре тим живеться, де гуртом сіється і жнеться.</i>	2
	Тема 3. Бог піклується про світ. <i>Світ – Божий дар людині.</i>	2
	Тема 4. Заняття-роздум: « Для чого я живу».	1
«Я – ЛЮБОВ»	Тема 1. Світ потребує твоєї любові. <i>Люби Бога та ближніх як самого себе.</i>	2
	Тема 2. Любов і злагода – основа сім'ї <i>Де любов у хаті, там люди багаті.</i>	2
	Тема 3. Життя у взаємній любові. <i>Любов – це кільце, а в кільця нема кінця.</i>	2
	Тема 4. Заняття-презентація на тему: «Ось і стали ми добрішими і розумнішими»	1
«Я – СЛОВО»	Тема 1. Цінність слова. Люблю спілкуватися. <i>Слово до слово – зложиться мова.</i>	2
	Тема 2. Слово, що знайде шлях до серця. Чарівні слова. <i>Щире слово, добре діло – душу й серце обіграло.</i>	2
	Тема 3. Боже Слово в моєму житті. <i>Боже Слово живе і діяльне.</i>	2
	Тема 4. Заняття-тренінг: «Якими є мої слова»	1
	ВСЬОГО:	35

3 КЛАС

Назва блоку	Тематика уроків	К-сть год
« Я-ТВОРІННЯ »	Тема 1. Богом створений я. <i>Хто з Богом, Бог з ним.</i>	2
	Тема 2. Розмова з Богом. <i>Здорова думка – це розмова з Богом.</i>	2
	Тема 3. Я повчаюсь у Ісуса. <i>Без Бога - ні до порога!</i>	2
	Тема 4. Міні- проект: « У творінні бачу я Творця».	1
« Я –ПРАЦЯ»	Тема 1. Праця у моєму житті <i>Маленька добра справа краща за велике безділля.</i>	2
	Тема 2. Як маленька бджола працювала вся сім'я. <i>Аби руки й охота – буде зроблена робота.</i>	2
	Тема 3. . Вчимося ділитися плодами своєї праці. <i>Щедрому весь світ рідня.</i>	2
	Тема 4. Урок-подорож: «Чарівний світ професій».	1
« Я – РІД, РОДИНА, СІМ'Я »	Тема 1. Цінності та реліквії моєї родини. <i>Без сім'ї і свого роду – немає нації , народу..</i>	2
	Тема 2. Мати – берегиня роду. <i>Нема у світі цвіту гарнішого над маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночки.</i>	2
	Тема 3. Свята моєї родини. <i>Міцна сім'я – міцна держава.</i>	2
	Тема 4. Заняття-телепередача «Славені імена мого роду».	1
«Я – ПОВАГА»	Тема 1. Поважай тих, хто дарував тобі життя. <i>Як ти почитаєш своїх батьків так і тебе шануватимуть твої діти.</i>	2
	Тема 2. Вчимося шанувати старших. <i>Горе і загибель народу, у якого молодші перестануть шанувати старших.</i>	2
	Тема 3. Як досягти поваги в колективі <i>Хочеш, щоб тебе поважали – поважай інших!</i>	2
	Тема 4. Заняття-практикум: «Повага до себе та інших».	1
«Я – ЦІННОСТІ»	Тема 1. Правда, справедливість, честь. <i>Краще чесно, як безчесно.</i>	2
	Тема 2. Вчуся вибачати і прощати. <i>Навчися прощати – прийде добро до хати..</i>	2
	Тема 3. Що означає жити по совісті. <i>Хто чисте сумління має, спокійно спати лягає.</i>	2
	Тема 4. Заняття –роздуми «Мої вчинки. Мої успіхи і помилки».	1
	ВСЬОГО:	35

4 КЛАС

Назва блоку	Тематика уроків	К-сть год
« Я-ЖИТТЯ »	Тема 1. Життя людини – найвища цінність на землі. <i>Де є життя, там є й надія..</i>	2
	Тема 2. Життя у правді та любові. <i>В добрім житті кучері в'ються, в поганім - січуться</i>	2
	Тема 3. Мої наставники в житті. <i>Які люди, таке й життя буде.</i>	2
	Тема 4. Кіноурок: «Цінуймо життя».	1
« Я –КРАСА»	Тема 1. Краса навколишнього світу. <i>Маленька добра справа краща за велике безділля.</i>	2
	Тема 2. Послухай музику землі. <i>Поле бачить, а ліс чує.</i>	2
	Тема 3. Краса людської душі. <i>Очі-бірюза, а душа-сажа.</i>	2
	Тема 4. Заняття- творча майстерня: «Краса люблячого серця».	1
« Я ОBOB'ЯЗОК»	Тема 1. Обов'язок людини – зберегти прекрасний світ. <i>До землі з ласкою – будеш з паскою.</i>	2
	Тема 2. Права та обов'язки учня. <i>Права свої знай та про обов'язки не забувай.</i>	2
	Тема 3. Мої обов'язки в сім'ї. <i>Без сім'ї немає щастя на землі..</i>	2
	Тема 4. Заняття – міркування « Чи бувають права без обов'язків».	1
«Я – ЧЕСНОТИ»	Тема 1.Важливість співчуття та милосердя в нашому житті. <i>Господь щедроти тим рясно посилає, де один іншому допомагає.</i>	2
	Тема 2. Вчимося бути мудрими. <i>Мудрим ніхто не вродився.</i>	2
	Тема 3. Вчимося бути вдячними. <i>Велике слово:спасибі.</i>	2
	Тема 4. Заняття-практикум: «Примножуємо добрі справи». <i>(Проведення різноманітних акцій)</i>	1
«Я – ПАТРІОТ»	Тема 1. Я люблю Україну! <i>Україна – мати, умій за неї постояти.</i>	2
	Тема 2. Я українець - я патріот. <i>Жити - Вітчизні служити</i>	2
	Тема 3.Пишаюся Героями України. <i>Радше впадь, але не зрадь.</i>	2
	Тема 4. Проєкт «Мій народ – Герой!»	1
	ВСЬОГО:	35

Тема: Правда, справедливість, честь.

Мета: вчити дітей говорити правду, розвивати почуття справедливості, надати розуміння поняття честь, навчити робити зауваження тим, хто говорить неправду. Розвивати мовлення учнів, вміння висловлювати власну думку, творчість учнів. Виховувати нетерпимість до будь-якого прояву зла і неправди в тому числі, дружнє ставлення до однокласників, повагу до батьків, дорослих, звертати увагу на руйнівну силу брехні.

Епіграф: *«Краще чесно, як безчесно.»*

Обладнання: картки із словами та прислів'ями, презентація.

Хід заняття

1. Організація класу до заняття

1.1. Привітання з учнями класу.

1.2. Перевірка готовності учнів до заняття.

1.3. Створення психологічного комфорту.

2. Розкриття теми заняття

2.1. Створення проблемної ситуації

Запитання: "Що б ви зробили, якщо бачили, що ваш друг краде гроші зі столу вчительки?"

2.2. Оголошення теми заняття: "Правда, справедливість і честь".

Щ О ТАКЕ ПРАВДА І БРЕХНЯ?

Чесність - значить завжди говорити правду. Чесність і порядність – слова, що завжди йдуть поруч. Порядна людина завжди прийде на допомогу, ніколи не

візьме чужого, не зрадить дружбу. Порядна , чесна людина – надійна людина, на неї завжди і в усьому можна покластися.

Як називають людину, що говорить неправду?

Читання вірша І. Світличного « Сорока» в особах з виправленнями.

Чи люблять обманщиків? Звичайно ні! Хто ж буде любити людину, що завжди бреше, викручується!?

До обманщика немає довіри, йому не можна довіряти, така людина може підвести кожного.

Недарма в народі про таких людей кажуть : « Брехун гірше злодія»

Намагайтеся завжди з усіма бути чесними. І тоді люди говоритимуть про тебе : « Це чесна людина, їй можна довіряти.»

Уявіть собі що буде, якщо всі говоритимуть неправду?

Чи важко бути чесним? Що потрібно робити, щоб тебе назвали чесною людиною?

Поміркуйте, чому діти вдаються до брехні?

2.3. Робота в групах.

Учні отримали картки із правдивими і хибними висловлюваннями. Завдання-вибрати правильне. (Картки учні прикріплюють на дошку).

2.4. Творче завдання

"Дерево мудрості": учні розкладають картки зі словами "правда", "справедливість" і "честь" на картині дерева, розсуджують про значення цих понять.

2.5. Фізкультхвилинка: гімнастика для очей, щоб розслабитися і зосередитися.

2.6. «Мозковий штурм».

Пропонується учням розглянути плакат і дати визначення понять «справедливий» і «несправедливий».

Ставиться до всіх однаково

Ставиться добре лише до окремих осіб

Діє за правилами

Діє за власною вигодою

Правдивий

Брехливий

Непідкупний

Бере хабарі

Ділить нарівно між усіма

Ділить нечесно

2.7. Вправа «Мікрофон».

Чи порушували ви коли-небудь правила?

Хто постраждав чи міг постраждати, коли ви порушили правила?

Чи були випадки, коли ви постраждали від порушення правил іншими людьми?

2.8. Тестова робота «Чи є я справедливим в різних життєвих ситуаціях?»

1. Вам допомогли заробити гроші. Чи готові ви віддати частину з них тому, хто вам допоміг?

2. Вам повідомили, що ваш друг (подруга) невтішно відгукувався про вас. Чи позначиться таке повідомлення на вашому ставленні до нього ?

3. Якщо сваряться ваші батьки, то намагаєтесь ви їх примирити?

4. Якщо вчитель робить вам заслужене зауваження, то чи погоджуєтеся ви з ним?

5. Якщо у вашій присутності говорять те, з чим ви не згодні, то чи підтримуєте ви сказане?

6. Кидаєте ви гру, коли починаєте програвати?

7. Якщо ви впевнені у своїй правоті, то вислухуєте ви того, хто з вами не згоден?

8. Чи намагаєтеся ви відплатити за нанесену раніше образу?

9. Підсміюєтеся ви над ким-небудь, щоб розвеселити оточуючих?

10. Якщо вам приписують чужі заслуги, то чи погоджуєтеся ви з цим?

Ключ до тесту:

Зараховано собі по одному балу за відповідь «ТАК» на питання 1, 3, 4, 7 і за відповідь «НІ» на питання 2, 5, 6, 8, 9, 10.

8 балів і більше. Ви досить справедливі, і люди, мабуть, відчувають це. Вони не будуть чіплятися до вас з плітками і пустими звинуваченнями на адресу тих, хто поруч, - це марно. Ви можете бути хорошим суддею або прокурором. Хотілося б застерегти від категоричності в вираженні своєї думки. Це часто відштовхує хороших людей. Будь-яку думку потрібно висловлювати так, щоб воно не було сприйнято як повчання або єдина істина.

Від 3 до 8 балів. Ваша справедливість - справа випадку. Для одних ви справедливі, а для інших - не дуже. Є небезпека стати «флюгером». Так називають людей, які повертаються в ту сторону, в яку «дме вітер». Постарайтеся не ділити людей на «своїх» і «чужих». Від цього програєте, перш за все, ви: люди, які, можливо, потрібні вам більше за інших, пройдуть повз.

Менше 3 балів. Ви дуже несправедлива людина. Багато оточуючих вас людей впевнені, що до вас звертатися зі своїми потребами марно: ви можете «порадити» не те, що потрібно і корисно людині, а те, що вигідно вам. А вам може бути вигідно все, що не вигідно іншим. Будьте справедливі до людей, і вони будуть частіше допомагати вам.

2.6. Складання вірша про те, яким треба бути в житті, використовуючи слова "правда", "справедливість" і "честь".

3.Заключне слово вчителя

3.1. Підсумкова бесіда.

Часом хлопчики і дівчатка говорять неправду. Дуже заманливо трішки збрехати. Із цього все починається... З маленької брехні виростає велика. І тоді вже важко зупинитись, бо одна брехня породжує іншу. Отож пообіцяйте не обманювати, щоб вам повірили. Бо брехня як лизун огоне все ваше тіло і тоді вже виходу не буде.

Перед вами склянка з водою – чиста, як сльоза – це ваша душа. Подивіться, що з нею буде, коли людина – дитина починає говорити неправду.

- Що потрібно для того, щоб говорити правду?
- Для чого говорить неправду?
- Що руйнує правду?
- Що таке честь? (Вміння бути чесним і справедливим)
- Для чого потрібно бути правдивим?
- Що було для вас цікавим?

3.2. Прощання з класом.

Тема: Вчуся вибачати і прощати.

Мета: пояснити учням, чому потрібно прощати і як Ісус Христос навчає прощати людям; розвивати вміння просити вибачення і пояснювати про необхідність прощати: виховувати бажання вибачати, вміння прощати.

Епіграф: «Навчися прощати – прийде добро до хати»

Обладнання: ілюстрації до притчі про блудного сина, картки із морально-етичними цінностями, листочки із привітанням Ісуса.

Хід заняття:

Виховне заняття на тему "Правда, справедливість і честь":

1. Організація класу до заняття

1.1. Привітання з учнями класу.

1.2. Перевірка готовності учнів до заняття.

1.3. Створення психологічного комфорту.

2. Розкриття теми заняття

2.1. Створення проблемної ситуації

Бесіда:

- Що таке образа? (*Кривда, завдана іншій людині через слово, вчинок або дію*)
- Які відчуття переживає людина, яку образили? (*Смуток, жаль, образа*)
- Що потрібно зробити, якщо ви ненароком образили людину? (*Попросити вибачення й прощення*)
- Хто нас навчає прощати та вибачати? (*Ісус*)

2.2. Оголошення теми заняття

Сьогодні ми поговоримо про вміння прощати.

2.3. Розповідь притчі

У чоловіка одного було двоє синів. І молодший із них сказав батькові: Дай мені, батьку, належну частину маєтку! І той поділив поміж ними маєток. А по

небагатьох днях зібрав син молодший усе та й подався до далекого краю, і розтратив маєток свій там, живучи марнотратно. А як він усе прожив, настав голод великий у тім краї, і він став бідувати. І пішов він тоді і пристав до одного з мешканців тієї землі, а той вислав його на поля свої пасти свиней. І бажав він наповнити шлунка свого хоч стручками, що їли їх свині, та ніхто не давав їх йому. Тоді він спам'ятався та сказав: «Скільки в батька мого наймитів мають хліба аж надмір, а я отут з голоду гину! Устану, і піду я до батька свого, та й скажу йому: Прогрішився я, отче, против неба та супроти тебе... Недостойний я вже зватись сином твоїм; прийми ж мене, як одного з своїх наймитів...»

І, вставши, пішов він до батька свого. А коли він далеко ще був, його батько вгледів його, і переповнився жалем: і побіг він, і кинувсь на шию йому, і зачав цілувати його! І озвався до нього той син: Прогрішився я, отче, против неба та супроти тебе, і недостойний вже зватися сином твоїм... А батько рабам своїм каже: «Принесіть негайно одягу найкращу і його зодягніть, і персня подайте на руку йому, а сандалі на ноги. Приведіть теля відгодоване та заколіть, будемо їсти й радіти, бо цей син мій був мертвий і ожив, був пропав і знайшовся!» І почали веселитись вони. А син старший його був на полі. І коли він ішов й наближався до дому, почув музики та танці.

І покликав одного зо слуг та й спитав: «Що це таке?» А той каже йому: «То вернувся твій брат, і твій батько звелів заколотися теля відгодоване, бо ж здоровим його він прийняв». І розгнівався той і ввійти не хотів. Тоді вийшов батько його й став просити його. А той відповів і до батька сказав: «Ото, стільки років служу я тобі, і ніколи наказу твого не порушив, ти ж ніколи мені й козеняти не дав, щоб із приятелями своїми потішився я... Коли ж син твій вернувся оцей, що проїв твій маєток із блудницями, ти для нього звелів заколотися теля відгодоване...» І сказав він йому: «Ти завжди зо мною, дитино, і все моє то твоє! Веселитись та тішитись треба було, бо цей брат твій був мертвий і ожив, був пропав і знайшовся!»

Запитання до учнів:

- Чи послухав батько сина?
- Які почуття переповнювали батька, коли син поїхав від нього?
- Як молодший син використав батькове майно?
- Чи вибачив батько молодшому синові? Чому?
- Що Ісус хотів цією історією нам сказати?

2.4. Дидактична гра «Пазли»

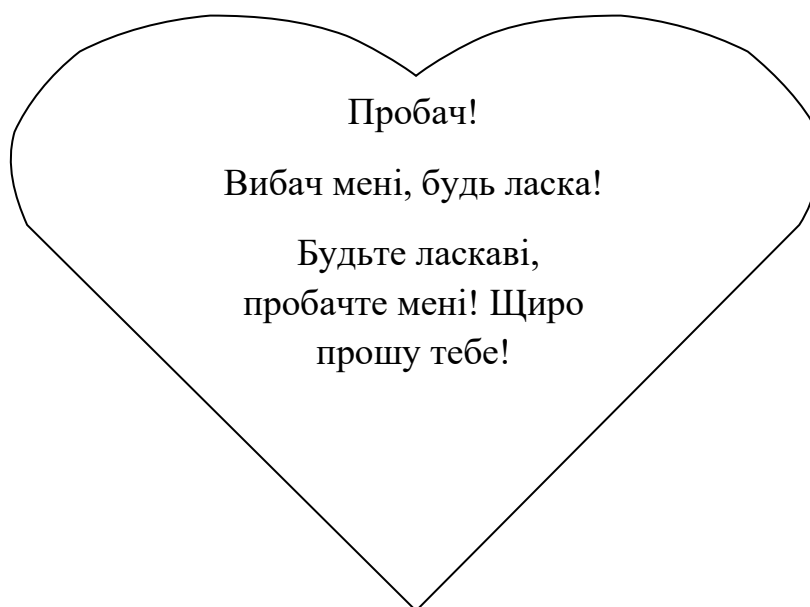
Учні складають пазли, щоби прочитати і пояснити вислів.

Вміння пробачати – це вияв вихованості людини
Прощення – це вияв нашого милосердя
Помста породжує і примножує зло
Бог нам прощає провини, тому і ми повинні прощати
Перепросити людину за кривду означає повернути собі її любов
Вибачення відновлює довіру між людьми
Перший крок до примирення – визнати свою помилку
Мудрий той, хто першим вибачає
Не можна відповідати злом на зло
Найкраще примирення – це зробити щось добре
Вибачати потрібно серцем, а не словами

2.5. Фізкультхвилинка

2.6. Складання схеми «Серце, яке прощає»

Учні у зошитах або на аркушах А4 малюють велике серце, а в нього записують різноманітні «чарівні» слова, які можна використати під час примирення з ближніми. Наприклад,

3. Заключне слово вчителя

3.1. Підсумкова бесіда

Дидиктична гра «Асоціації»

Учні пробують до чогось прирівняти прощення. Наприклад, прощення – сонце, що топить кригу; свічка, що освітлює темряву; водичка, що тамує спрагу тощо.

3.2. Прощання з класом.

Тема: Що означає жити по совісті?

Мета: закріпити поняття слів „чесність” і „правдивість”, переконати дітей у важливості дотримання чесного слова. Показати, що дотримання чесного слова вимагає почуття гідності й правди, поваги до людини. Вчити вмінню каятися за погані вчинки та виправлятися. Виховувати доброзичливе ставлення до своїх товаришів.

Епіграф: *«Хто чисте сумління має, спокійно спати лягає»*

Обладнання: сюжетні малюнки, картки з прислів'ями, карта подорожі.

Хід заняття:

1. Організація класу до заняття

1.1. Привітання з учнями класу.

1.2. Перевірка готовності учнів до заняття.

1.3. Створення психологічного комфорту.

2. Розкриття теми заняття

2.1. Мотивація

– Сьогодні ми поговоримо з вами про людські чесноти, а саме про чесність та брехню, з'ясуємо, чому потрібно говорити правду і чим може повернутися для вас брехня. Щоб краще зрозуміти ці поняття, ми з вами відправимось у далеку подорож до країни Чесних та Ввічливих людей. Будемо мандрувати Дорогою Добродійності. Цей шлях – нелегкий. Але разом ми здолаємо всі перешкоди. Отже, в дорогу!

2.2. Оголошення теми заняття: «Що означає жити по совісті?»

2.3. Розповідь вчителя

Перша зупинка – Поляна совісті.(На екологічному панно – карті подорожі учні поступово помічатимуть усі зупинки)

Совість спонукає соромитися лихих вчинків і перемагати зло добром. Совість у нашій душі – це неначе вогник свічки. (Учитель запалює свічку) Коли совість не спить – світло в душі людській. Коли ми питаємо в неї: “Чи добре те, що я роблю?”, коли ми аналізуємо наші вчинки, наші думки, совість наша ніколи не згасне. І якщо не берегти її – робити зло, байдуже ставитись до людей, бути ледачим, жадібним, говорити неправду, вогник погасне. У душі запанує пільма (Гасить свічку).

2.4. Бесіда

– Діти, як ми можемо назвати такі риси характеру, вчинки людей?

На сенсорних хрестах – слова:

Зло

Жадібність

Лінь

Заздрість

Брехня

Жорстокість

Боягузтво

Байдужість

– Це людські гріхи. Саме вони полонили Ганнусю. Давайте спробуємо її вилікувати. Лікар надіслав нам Ліки від злості , але в дорозі листа перехопили і , звісно , до нас дійшов пустий рецепт. Тому нам доведеться самостійно скласти його.

2.5. Групова робота «Складання рецепту від злості»

(Учні виконують це завдання у парах)

2.6. Бесіда

– Діти , ми тільки що назвали якості людини з чистою совістю і визволили Ганнусю. Отже , совість – це оцінка людиною власних вчинків.

– Саме совість підказує кожній людині, що брехня — це зло. Як же з цим жити, що робити? Ми з'ясуємо це, відвідавши озеро Чесності. Не свідчи неправдиво на свого ближнього!- застерігає Божа заповідь. Справді, тільки правдивістю ми можемо заслужити підтримку і повагу до себе рідних і близьких у Всевишнього.

– Діти , як на Вашу думку, чи є різниця між малою і великою брехнею? Від якої брехні більше шкоди? Від малої брехні така ж шкода, як і від великої. Адже і мала, і велика брехня – це все неправда. Спершу брехун говорить неправду про себе, потім про інших. Ставши дорослою, неправдива людина може зрадити і свою землю, і свою країну. І це буде та брехня, якій немає прощення.

– Що таке неправда?

– Давайте разом прочитаємо синоніми до слова «неправда» (На сенсорному хресті записані слова: брехня, наклеп, вигадка, плітки, кривда, поговір, облуда, дезінформація.)

– Діти ,чи доводилось вам робити вибір між правдою і неправдою? Як ви вчинили в такій ситуації?

2.7. Фізкультхвилинка

Утомився третій клас,

відпочити настав час,

станемо поміж рядами,

для очей виконаймо вправи

2.8. Робота в групах. Метод кейсів

-Чи подобається вам людина, котра говорить неправду, постійно обманює?
(Відповіді дітей.)

Обговорення ситуацій (Робота у групах)

– Кожна команда отримує конверт із завданням. Ви його виконаєте усно. На обговорення я даю 2-3 хвилини. Потім капітан буде виступати від всієї команди.

- Ситуація 1. Учителька хвалить Павлика за вчинок, якого він не робив. Що б ви зробили на його місці?
- Ситуація 2. Сашко зробив шкоду. Дорослі запитують: «Хто це зробив?». Як би ви вчинили на його місці?
- Ситуація 3. Володя в класі знайшов дуже гарну чужу ручку. Що б ви зробили на його місці?
- Ситуація 4. Миколка взяв у Андрійка іграшку додому. Пройшов деякий час і товариш забув про те, кому він дав свою улюблену іграшку. Як би ви вчинили на місці Максима?
- Наталка була одна в кімнаті. Вона прибирала на столі, випадково штовхнула улюблену мамину кришталеву вазу і розбила. Що зробити? Зізнатися? Чи промовчати? Чи, може, сказати, що розбив кіт Рудько?
Як, на вашу думку, вчинить Наталка?

Учитель

Завжди з усіма треба бути чесними. І вам буде легко, бо нікого ви не скривдили, нікому не збрехали, нікого не образили. Звичайно, ніхто не любить, коли йому говорять неправду, обманюють. Рано чи пізно правда все одно впливає. А от як потім дивитися людям у вічі? Сильна людина говорить правду, хоч як нелегко це буває. І душа такої людини така сама світла, як і сонце.

А от у людини зі слабкою волею страх перед покаранням переважає над здоровим глуздом. Вона придумує правдоподібну, на її думку, брехню і буде клястися, що так воно й було. Можливо, їй спочатку й повірять, але правду завжди дізнаються,

рано чи пізно. І як тоді тій людині дивитися у вічі мамі, татові, вчителеві чи товаришам?

– Який можна зробити висновок: в чому сила – в правді чи брехні?

На дошку прикріплюємо висновок – прислів'я: «У правді сила»

3. Заключне слово вчителя

3.1. Підсумкова бесіда:

-Ось і закінчується наша подорож. Ми легко подолали всі перешкоди Підступності та Брехні, тому заслуговуємо на винагороду.

(Учитель бере надуту повітряну кульку і не надуту)

– Уявіть що повітряна кулька це наше тіло, це людина. Кожна людина наповнена душею життя, немов надута повітряна кулька. Чи подобається вам ця (показує порожню)?

– А надута кулька має кращий вигляд? Що змінилось?

– Ми бачимо зовнішній бік повітряної кулі чи зовнішній вигляд людей. Нам здається, що саме ця, зовнішня сторона і є головною. Однак, насправді набагато важливіше те, що знаходиться всередині нас. Тому що саме внутрішній вміст – повітря , надає кульці форму. Якби не цей внутрішній вміст, наша не надута повітряна кулька так і залишилася б лише шматком резини.

3.2. Прощання з класом.

– Діти у кожного на столі лежить смайлик. З його допомогою оцініть свою активність на уроці.

Ліки від злості

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. _____
11. _____

Милосердя Доброта
 Щедрість Жорстокість Чесність
 Працьовитість
 Байдужість **Лінь** Недбалість Правдивість
 Жадібність Сила духу
 Заздрість Справедливість
 Любов Чуйність Боягузтво Тактовність
Вдячність
Терпіння

Тема: Заняття-роздуми «Мої вчинки. Мої успіхи та помилки»

Мета: сприяти вихованню в учнів бажання творити добрі справи, любити людей, поважати їх; навчати бути толерантними у ставленні до інших, самовдосконалюватися.

Обладнання: кольорові фломастери, скотч, вислови, прислів'я та приказки про добро, квіти, кольорові олівці, тлумачення слова «невіглас», пам'ятка, краплинка, папір, дощові краплинки з описом вчинків.

Хід заняття:

Виховне заняття на тему "Правда, справедливість і честь":

1. Організація класу до заняття

1.1. Привітання з учнями класу.

Доброго дня !-мовлю за звичаєм.

- Доброго дня!- кожному зичу я.
 - Доброго дня!- вам гості бажаємо.
 - Доброго дня!-гостей ми вітаємо.
- Ви усміхніться у відповідь, люди!

Бо добрі слова для кожного любі!

1.2. Перевірка готовності учнів до заняття.

1.3. Створення психологічного комфорту.

- Якщо ви хочете бути добрими і розумними, погладьте себе по голівці.
 - Якщо ви хочете допомагати один одному, протягніть руку товаришу.
 - Якщо ви хочете бути дружними, візьміть один одного за руки.
 - Якщо ви хочете бути працелюбними, підніміть руки в гору.
- Якщо ви хочете бути веселими і здоровими, поплескайте в долоні. Нехай чудовий настрій супроводжує вас протягом всієї години.

2. Розкриття теми заняття

2.1. Створення проблемної ситуації

Повторення запитання: "Ваш друг краде гроші зі столу вчительки, який це вчинок?"

2.2. Оголошення теми заняття

Сьогодні діти ми з вами проведемо наше заняття на тему: «Мої вчинки. Мої успіхи та помилки». А що таке вчинок?

Вчинок – це те, як людина діє, яку справу вона робить - добру або погану.

2.3. Складання кластера до слова

Вчинки

2.4. Бесіда

Діти,я познайомлю вас із нашою гостею. Це свічечка. Погляньте, яка у неї вогненна зачіска. Вам приємно дивитися на її полум'я? А якщо піднести руки ближче до вогника, що ми відчуємо? (Тепло). Як вигадаете, чи може людина світитися, як свічка, і дарувати світло і тепло?(Так) За якої умови це може статися? (Коли людина робить добрі справи, гарні вчинки).

У доброї людини очі сяють, як зорі, а своїми добрими вчинками вона заспокоює,ніби притягує до себе. Якщо накрити свічку скляним ковпаком, то побачимо: світло є, а тепла ми не відчуваємо. Запалена свічка-добра, щира людина, а свічка накрита ковпаком-людина, яка дбає тільки про себе. Нехай свічечка залишиться з нами і нагадує нам, якою людиною треба бути.

2.5. Розповідь

Легенда про Добро .

Боги вирішили створити світ. Вони створили зорі , Місяць , Сонце, моря, гори, квіти. Потім вони створили людину. І нарешті вони створили Добро. Задумались Боги ,куди сховати Добро,щоб людина не знайшла його відразу. "Давайте ,сховаємо на найвищій гірській вершині"- сказав один. «Давайте ,сховаємо його на зворотній стороні Місяця - сказав інший. "Ми сховаємо його в серці людини. Вона буде шукати Добро по всьому Всесвіті ,не підозрюючи ,що носить в собі"- запропонував наступний.

Вчитель. Чому вчить нас ця легенда?

(У серці кожної людини закладена зернина добра ,яка повинна прорости добрими вчинками.)

До нас завітала королева Доброти

Доброта. Так . Я-доброта.

Не сама до вас прийшла.

Я сестричок привела.

Вони допоможуть вам зрозуміти , що у світі потрібно жити чесно, бути добрим до всіх , щоб душа була чистою і світлою.

Чуйність. Якщо у світі переважатиме чуйність, то зникне кривда і біль.

Любов . Якщо у світі є любов,то не буде війни. А діти будуть щасливими і радісними.

Щедрість. Якщо у світі переважає щедрість, то всі ситі й немає голоду, бо щедрий поділиться з усіма.

Прихильність. Якщо є прихильність ,то немає задавак і забіяк, а всі люди ставляться одне до одного по - дружньому, поважають одне одного.

Співчуття. Якщо переважає співчуття, то біда відступає, тому що люди допомагають одне одному словом і ділом, говорять щирі та добрі слова.

Ласка. Якщо переважає ласка, то не залишаться в душах кришталіки льду, а всім буде тепло і затишно.

2.6. Складання сенкану про те, яким потрібно бути в житті.

2.7. Гра « Збери дерева Добра і Зла». Вправа « Магніт»

Прикріпити листочки до дерев (щедрість, брехливість, ввічливість, допомога. Ненависть, байдужість, любов, чуйність, злість, щирість, співчуття, вдячність, уважність, піклування,здрість)

Вчитель. Чи повинні ми дякувати за добрі вчинки ? (так)

За добрі вчинки ми повинні дякувати, але за власні добрі справи ми не маємо чекати на подяку

Назвіть добрі вчинки класу?

1. Участь у акціях «Милосердя», «Червоного хреста» . 2.Збереження шкільного майна . 3.Прибирання класу. 4.Поливання квітів.

2.8. Фізкультхвилинка

2.9. Гра «І я...»

Як би ви поводитись в таких випадках

- бабуся захворіла , і я.....
- впала маленька сестричка, плаче, і я...
- маленький братик не може заснути, і я...
- мама втомлена прийшла з роботи , і я...
- тато майструє щось у майстерні, і я...
- наближається мамине свято , і я...

2.10. Бесіда на основі Біблії

Добра вчить нас книга слова Божого - Біблія. У ній Господь навчає людей : « Люби ближнього свого як себе самого». Прости кривдникові своєму. Краще бути скривдженим і ображеним, ніж кривдити й ображати самому. Кожній людині потрібно дотримуватись таких сім тілесних добродійностей:

Голодного нагодувати.

Спраглого напоїти.

Голого одягнути.

Подорожнього в дім прийняти.

Слабшого захистити.

Недужого відвідати.

Померлого поховати.

І коли ви будете дотримуватись цих добродійностей, то виростете по – справжньому добрими людьми.

Зазвичай людина намагається робити добрі вчинки, але не завжди у неї все виходить. Людина своїми вчинками впливає на своє життя. Посієш звичку-пожнеш характер. Посієш характер-пожнеш долю. Запишіть на аркуші свій поганий вчинок за який вам соромно перед батьками, вчителями, друзями. А тепер розірвіть і викиньте в торбинку щоб ніколи не повторювати його.

Ой, до нас зазирнула дощова хмаринка.. Пропонує подружитися і запрошує до своєї країни.

Хмаринка вчинків

Незвичайна хмаринка – «хмаринка вчинків». Пішов рясний дощ. Розкриємо парасольки. Діти розкрили парасольки – яскраву та чорну.

2.11. Гра « Кольорові парасольки»

Кожній групі на стіл «впала» дощова краплинка, яка розповідає про людські вчинки. Оцініть їх і станьте під відповідну парасольку.

Яскрава – гарний, добрий вчинок, прояв милосердя.

Чорна – негативний вчинок, прояв неповаги, злості.

- Захищати слабшого
- Допомогати мамі мити посуд
- Не слухати батьків
- Допомогати друзям у біді
- Сваритися
- Добре вчитися, багато читати
- Обманювати, хвалитися
- Шанувати працю інших людей
- Ображати інших
- Ділитися тим, що в тебе є
- Чинити комусь зле, якщо він цього не бачить.
- Ображати тварин
- Насміхатися з чужого горя.
- Берегти рідну природу та охороняти її.

3. Заключне слово вчителя

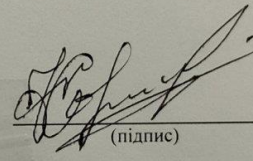
3.1. Підсумкова бесіда. Визначення правил доброти

У кожної людини є її Ангел-охоронець, який охороняє нас від біди. Якщо людина робить добрі справи, Ангел радіє, а якщо злі — плаче, тужить, утрачає свої сили. Я бажаю вам, щоб ви робили тільки добро, щоб ваш Ангел-охоронець радів і завжди допомагав у скруті.

- Допомагайте слабким, маленьким, хворим, старим, тим, хто потрапив у біду.
- Вибачайте помилки іншим.
- Не будьте жадібними.
- Жалійте інших.
- Творіть добро і пам'ятайте, що ми — люди.

3.2. Прощання з класом.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис) Федорук С.Ю.